

Križari i hrvatske zemlje (1096. - 1270.)

Radović, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:940419>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Križari i hrvatske zemlje (1096. – 1270.)

Završni rad

Student/ica:

Marija Radović

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Valentina Zovko

Zadar, 2016.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marija Radović**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Križari i hrvatske zemlje (1096. – 1270.)** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 4. listopada 2016.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Crkvene prilike u Europi u drugoj polovici 11. stoljeća.....	3
3. Od reforme Crkve do početka križarskih ratova.....	4
3.1. Reformni pokret	4
3.2. Vjerski rat	5
3.3. „Institucija“ križarskog rata.....	6
4. Križarski ratovi	7
4.1. Razdioba	7
4.2. Idejni koncept.....	7
5. Povijesni kontekst.....	9
5.1.1. Pred poziv pape Urbana II.	10
5.1.2. Poziv Urbana II. na oslobađanje Svetog grada Kristova	10
5.2. Drugi križarski rat (1147. – 1149.).....	12
5.2.1. Vođe	12
5.2.2. Planiranje i put.....	13
5.3. Treći križarski rat (1189. – 1192.)	14
5.3.1. Pokušaji pokretanja novog rata	14
5.3.2. Jačanje muslimanskih snaga i okončanje rata	14
5.4. Četvrti križarski rat (1202. – 1204.)	16
5.4.1. Stanje pred rat	16
5.4.2. Pripreme i dolazak u Veneciju.....	16
5.5. Peti križarski rat (1217. – 1221.).....	18
5.5.1. Poziv Inocenta III. u novi rat.....	18
5.5.2. Okupljanje i vodstvo.....	19
6. Križarski ratovi i srednjovjekovna Hrvatska.....	20
6.1. Grgur VII. i kralj Dmitar Zvonimir	20
6.2. Nejasna smrt Zvonimira kao najstariji događaj vezan za križarske ratove	20
6.3. Izvori za prolazak križarskih ratova kroz hrvatske zemlje	22
6.4. Prvi križarski rat (1096. – 1099.)	23
6.4.1. Poslije Zvonimira i raspad njegove države	23

6.4.2. Prolazak križara.....	25
6.5. Drugi križarski rat (1147. – 1149.).....	26
6.5.1. Dolazak Arpadovića	26
6.5.2. Od Prvog do Drugog križarskog rata	28
6.6. Treći križarski rat (1189. – 1192.)	29
6.6.1. Dinastički problemi, gubitak teritorija u korist Bizanta i njegovo vraćanje	29
6.6.2. Dodiri s Trećim križarskim ratom	30
6.7. Četvrti križarski rat (1202. – 1204.)	31
6.7.1. Stanje u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu.....	31
6.7.2. Pad Zadra u križarske i mletačke ruke	31
6.8. Peti križarski rat (1217. – 1221.).....	35
6.8.1. Andrija II. i Peti križarski rat	35
6.8.2. Split i Andrija II.....	36
6.9. Posljedice križarskih ratova	38
6.10. Borba protiv hereze pod okriljem križarskog rata	41
7. Zaključak	42
8. Sažetak.....	44
9. Summary	45
10. Literatura	46

1.Uvod

Područje koje se proteže između Atlantika, Sahare, Perzijskog zaljeva, rijeka u zapadnoj Rusiji i Arktika, živjelo je u 11. stoljeću u sjeni dva velika carstva, Rima i Bagdadskog kalifata. Iznad kulturnih razlika između ovih dvaju carstava, izdiže se ona najvažnija – religijska raznolikost. Dok je Rim bio središte kršćanstva, spomenuti kalifat je bio središte islama. No niti jedan „religijski blok“ (prostor na kojemu je proširena neka religija) nije bio jedinstven. I u kršćanstvu i u islamu, iako su funkcionirale kao monolitni religijski sustav, skrivale su se neprestane mjesne raznolikosti i napetosti nastale iz društvenih, jezičnih, etničkih, geografskih i kulturnih razlika i nastojanja.¹

Kršćanstvo je stoljećima imalo svoju glavnu instituciju – Crkvu. No dolaskom islama, njegovom ekspanzijom, a pod time se podrazumijevaju i arapska osvajanja, te zbog drugih opasnosti koje su vrebale u to vrijeme, Crkva se nije mogla održati sa svojom dotadašnjom strukturom. Bila je potrebna promjena.

Postavlja se pitanje je li je ta promjena dovela do križarskih ratova ili je do nje došlo zbog religijskih ili svjetovnih težnji različitih osoba ili pak možda zbog oba čimbenika. Te promjene događaju se u vremenskom okviru od samo nekoliko desetljeća, a obilježiti će povijest za nekoliko stoljeća. No ne znači da je jedna od tih promjena bila uzrok svim križarskim ratovima. Mentalitet ljudi se s protokom vremena mijenjao pa tako i razlozi pokretanja novih križarskih vojni.

Prostor hrvatskih zemalja u razdoblju s kraja ranog srednjeg vijeka², kada se bilježe začeci ideje križarskih vojni, prostire se prema Šišiću od Drave do Neretve i od mora do Drine³ pod vlašću kralja Dmitra Zvonimira (1075. – 1089.) te njegovih nasljednika. Za taj opseg teritorija

¹ C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 1, Zagreb, 2010, str. 18.

² U hrvatskoj historiografiji pojam ranog srednjeg vijeka obuhvaća razdoblje koje traje od doseljenja do kraja samostalnoga Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije (kraj XI. st.)

³ F.Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925, str. 536.

bio je zaslužan njegov prethodnik – Petar Krešimir IV., preposljednji Trpimirović⁴. Sve do kraja Zvonimirove vladavine hrvatska država je ostala neokrnjena.⁵ Nakon njegove smrti dolazi do javljanja različitih pretendenta na prijestolje te struktura njegove jedinstvene države polako nestaje. Važan događaj za hrvatsku povijest je Zvonimirova krunidba u Solinu 1075. gdje ga je legat pape Grgura VII. (važna figura druge polovice 11 st.) okrunio za kralja Hrvatske i Dalmacije. Njegova smrt kronološki je najstariji događaj vezan uz križarske ratove. Veza između Zvonimirove smrti i križarskih vojni uspostavljena je u nekoliko izvora.⁶ Pitanje je koliko je srednjovjekovna Hrvatska u tom razdoblju bila uvučena u mentalitet križarskih ratova i jesu li Hrvati uopće sudjelovali u njima. Kakav je bio odnos križara i Hrvata u Prvom križarskom ratu, a kakav u Petom križarskom ratu i je li bilo razlike između razmišljanja ruralnih i gradskih sredina?

Ovaj završni rad je strukturiran u 3 dijela. U prvom dijelu rada prikazan je općenit pregled stanja u Europi i na Sredozemlju te začeci križarskih ratova (od 2. do 5. poglavlja). Budući da ovaj rad nije posvećen samo pojavi i razvitku ideja iza križarskih sukoba, izneseni su samo neki elementi toga problema koji su relevantni za temu naznačenu naslovom ovog završnog rada. U drugom dijelu predstavljena je periodizacija križarskih ratova (5.poglavlje; bit će opisani samo oni koji su bitni za hrvatske zemlje), a posljednji, treći dio (6. poglavlje), bit će raščlanjen na križarske ratove koji su prolazili hrvatskim zemljama i njihov utjecaj na njih u navedenom razdoblju s obzirom na izvore koji su mi dostupni. U 6. poglavlje uključeni su i ratovi protiv hereze pod okriljem pojma križarskog rata koji su bili prisutni u nešto bližem ili daljem susjedstvu srednjovjekovne hrvatske države.

Napisane su brojne studije, knjige i članci o križarskim ratovima. Međutim ne postoji puno literature koja kao problematiku uzima križare i hrvatske zemlje. Jedina knjiga koja detaljnije (koliko je to moguće na temelju izvora i dosadašnje literature) opisuje križare i njihov prolazak hrvatskim područjem je ona Krešimira Kužića, *Hrvati i križari*. Uz Kužićevu knjigu bitan je i članak Borislava Grgina – *Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj*. Prema Grginu „ iz zasada poznatih izvora nema nikakvih podataka o odjeku drugog i trećeg križarskog rata u

⁴ Nakon smrti Dmitra Zvonimira, na prijestolje dolazi posljednji Trpimirović – Stjepan II., sin Petra Krešimira IV.

⁵ N.Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994., str. 31.

⁶ B. Grgin, *Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj*, *Historijski zbornik XLV./1.*, Zagreb, 1992, str. 140.

hrvatskim zemljama⁷ dok je Kužić analizirajući izvore pronašao neke podatke o prolasku križara kroz hrvatske zemlje te ih je iznio u spomenutoj knjizi⁸. Čitajući literaturu koja problematizira pojedinačne križarske ratove, najobilnija je literatura o četvrtom križarskom ratu vezanom uz osvajanje Zadra i osnutak Latinskog Carstva.⁹ Postoji različit raspon literature na engleskom, ali se većinom svaka bavi posebnom problematikom križarskih ratova ili nam daje njihov općenit prikaz.¹⁰ Pokušaj ovog rada upravo je spojiti taj općenit prikaz i uključiti neke probleme o interpretaciji križarskog rata te u kolikoj mjeri je križarska ideja bila poznata u Hrvatskoj i koje su posljedice imali križarski ratovi za hrvatski srednjovjekovni prostor.

2. Crkvene prilike u Europi u drugoj polovici 11. stoljeća

Europa je od kraja 9. pa do prve polovice 11. stoljeća doživjela vrhunac anarhije na svjetovnoj i duhovnoj razini. Iako su arapska osvajanja zaustavljena na Pirinejima i Kantabrijskom gorju, ona su se nastavila na području Sicilije i u donjem dijelu današnje talijanske čizme te je papinska crkvena vlast bila izravno ugrožena. Osim arapskog približavanja, zapadna i srednja Europa bile su pogođene i pustošenjima Normana i Mađara. Ni na Istoku, u Bizantskom Carstvu, situacija nije bila idealna. Stanje koje je vladalo u Bizantu od smrti Bazilija II. (976. – 1025.) pa sve do Aleksija I. Komnena (1081. – 1118.) obilježeno je potpunim slomom bizantske vlasti u Aziji, konačnim gubitkom talijanskih posjeda i znatnim gubitkom moći na Balkanskom poluotoku. Nakon što je Alp Arslan porazio bizantsku vojsku 1071. kod Manzikerta, turska nomadska plemena proširila su se Anadolijom i sve su se više približavala Konstantinopolu, a uskoro 1077. godine, osvojila su i Jeruzalem. Najstarija institucija u zapadnoj Europi u spomenutom razdoblju, papinstvo, koja je samosvjesno slijedila nejednoličnu povijest unatrag tisuću godina, izgledala je kao „kula od karata“. Tek je pojava snažnog reformnog pokreta u duhu pape Grgura VII. (1073. – 1085.) uspjela vratiti dostojan lik posrnulom papinstvu.

⁷ Isto, str. 142.

⁸ K. Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 27.

⁹ S. Antoljak, Pad i razaranje Zadra u IV. križarskom ratu, *Radovi, Razdio društvenih znanosti*, 5, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zadru, 1973/74., D. Nicolle, *The Fourth Crusade 1202-04: The betrayal of Byzantium*, Oxford, 2011.

¹⁰ navedena u popisu literature

3. Od reforme Crkve do početka križarskih ratova

3.1. Reformni pokret

Počeci reformnog pokreta u Crkvi datiraju iz prethodnog stoljeća, u razdoblju kada se činilo da je Crkvu, baš i kao druge organizacije u društvu, zahvatio snažan proces dezintegracije. Iako se Crkva u 10. stoljeću sve više stapala u feudalizam¹¹ te je značajan broj njezinih klerika mislio samo na grabljenje bogatstva i moći, kršćanski ideali nisu bili zaboravljeni i mnogi su prosvjedovali protiv takvog stanja Crkve. Najviše takvih prosvjeda bilo je u benediktinskim samostanima. To nije bilo ni čudno jer je u isto vrijeme bilo prisutno staro vjerovanje da je monaštvo najviši oblik kršćanskog života. Često su osobito pobožni ljudi i oni predani radu odabirali postati dio samostanske zajednice. Oni ambiciozniji izbjegavali su samostane jer redovnici nisu imali velike mogućnosti dosegnuti visoke crkvene položaje. Reformni pokret je u isto vrijeme počeo na različitim mjestima, ali je samostan Cluny u Burgundiji ubrzo, zahvaljujući povoljnom geografskom položaju i izvrsnoj organizaciji, postao najvažnije središte ovog pokreta. Taj pokret uskoro zaživio je i u Engleskoj, Njemačkoj, Italiji te u drugim zemljama. Na početku je najvažniji cilj clunyjevske redovnike bio obnova redovničkog života kakav je nekad bio. Temeljni problem svećenstva bili su simonija¹² i nikolaitizam¹³. Reformatori su žestoko napali ove već ukorijenjene „običaje“ u Crkvi. Reforma je izborila prvu veliku pobjedu polovinom 11. stoljeća, a do 1100. godine reformatori su postigli mnogo više od prvotno zacrtanih ciljeva. Već spomenuti papa Grgur VII. doveo je vjersku obnovu Crkve do samog vrhunca. Najgori oblici uplitanja laika u crkvene poslove su prestali; otvorena simonija gotovo je nestala, a zabrana svećeničke ženidbe uspješno je nametnuta. Osim borbe protiv simonije i nikolaitizma, u razdoblju vjerske obnove formulirala se teza o prvenstvu Crkve nad svjetovnom vlašću.¹⁴ Papinska kurija poprimila je shvaćanje da je Rimski crkva sinonim za univerzalnu Crkvu; da papama pripada

¹¹ društ. sustav prava i obveza (skup društ. institucija) zasnovan na posjedovanju zemlje i osobnim odnosima u kojima zemlju (i mnogo rjeđe druge izvore prihoda) vazali drže kao leno dobiveno od gospodara (seniora)

¹² Trgovanje crkvenim službama i privilegijama (oprostima grijeha i sl.); svetotržje, svetoprodajstvo

¹³ Praksa ženidbe svećenika

¹⁴ K. Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 12.

i svjetovna i duhovna nadležnost na zemlji kao baštinicima svetoga Petra kojemu je, prema takozvanim petrovskim tekstovima u Matejevu evanđelju, Krist povjerio ključeve nebesa i moć da veže i razrješava na zemlji i nebu (Mt 16:19).¹⁵ Ostvarenje te nakane, uz crkveni raskol s Konstantinopolom i stvaranje spomenute Rimske Crkve (1054.), učvršćeno je odredbom o načinu izbora pape (donesenom 1059.). Tom odredbom nastojao se suzbiti svaki svjetovni utjecaj na taj postupak. Zbog tadašnjih političkih okolnosti u Europi, carevi se nisu mogli previše posvetiti tom pitanju pa nakon odredbe nisu više mogli imenovati pape, a kardinali su stekli veliku važnost i utjecaj u Crkvi. Ni sukob oko investiture¹⁶ (praksa u srednjem vijeku prema kojoj su svjetovni vladari dodjeljivali crkvene službe) koji je započeo njemački vladar Henrik IV. 1076. godine nije uspio uništiti stečeni prestiž papinstva. Budući reformatorski pape uspjeli su ostvariti naum da uz duhovnu prevlast zadobiju i onu svjetovnu. No kako bi uspostavili i zaštitili svoj „pravedan red“ kršćanskog svijeta, pape su bili prisiljeni ili su odlučili boriti se svjetovnim oružjem. Jedna od izravnih posljedica toga bili su križarski ratovi.

3.2. Vjerski rat

Pojam vjerskog rata u Europi nije bio nepoznanica. Vjerski rat koji se vodio za Crkvu i koji vodi Crkva sadržavao je značajke svetog i pravednog rata i tako se omogućilo da rat postane opravdan kao izraz kršćanskog poziva od kojeg je važnije samo monaštvo. Pravedan rat¹⁷ nije nužno bio i sveti rat, iako su svi sveti ratovi, po mišljenju njihovih sudionika, bili pravedni. I dok je sveti rat, koji je ovisio o Božjoj volji, bio vjerski čin, upravljani od svećenstva ili svjetovnih vladara po Božjoj privoli i koji je nudio duhovne nagrade, pravedan je rat pripadao zakonskoj kategoriji koju je opravdala svjetovna potreba, vođenje i cilj i koji je donosio svjetovne dobitke.¹⁸ Križarskim ratovima su s jedne strane prethodili ratovi pod okriljem vjerskog rata, poput istjerivanja Arapa iz Italije, postupne rekonkviste muslimanske Španjolske te njemačkih napada na poganske baltičke Slavene. S druge strane, u krugovima oko pape postavljalo se pitanje pomoći Bizantu protiv sve jačeg neprijateljskog pristiska s

¹⁵ C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 1, Zagreb, 2010, str. 21.

¹⁶ Spor započeo 1076. godine, riješen je u vrijeme njegova nasljednika Henrika V. Wormskim konkordatom 1122. godine

¹⁷ Augustin Hiponski (umro 430.) u svome djelu *De civitate Dei* postavio temelje pravednoga rata. Vidi: C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 1, Zagreb, 2010, str. 47.

¹⁸ C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 1, Zagreb, 2010, str. 48.

istoka. I prije apela pape Urbana II. na križarski rat, papa Grgur VII. se nadao da će moći „uz Kristovu pomoć priteći u pomoć kršćanima koje pogani kolju“.¹⁹

3.3. „Institucija“ križarskog rata²⁰

Upravo stvaranje i kristalizacija osnovnog identiteta Zapadne Crkve podrazumijevalo je pojavu novih temeljnih interesa koji su stavili Crkvu u strukturalno antagonistički odnos s nizom društvenih snaga unutar i izvan kršćanstva. Među njima su bili Carstvo, heretici, razni muslimanski politički poretci i pogani koji su se odupirali naporima Crkve da ih pokrsti. Osim ovog, postoje još dva ključna uvjeta koji su nikli u 11. stoljeću i održavali se kroz kasni srednji vijek, a upravo su križarski ratovi potekli iz njihovih rezultata. Prvi je bio izgradnja nove društvene institucije – „institucije“ križarskog rata – koja je oživjela Crkvu kao legitimnu zajednicu koja zagovara i započinje rat i naoružano plemstvo kao *milites Christi* voljnih i u mogućnosti da se bore u ime Crkve i njezinih interesa. U vrijeme križarskih ratova pojam *militia Christi* (Kristova vojska), isprva korišten za apostole, a od kasne antike za svećenstvo i redovništvo, Crkva je prenijela na stvarnu oružanu silu, na vitezove. Prihvatanje ideala Božjega bojovnika, uz vojne pothvate koji su bili sastavni dio križarskih ratova, potaknulo je nastanak snažnog osjećaja zajedništva među europskim vitezovima.²¹ Viteštvo doživljava svoj procvat u vrijeme vrhunca križarske ideje – u 12. i 13. stoljeću. Drugi je bio razvoj konkretnih institucionalnih mehanizama za stvaranje vojne sile radi uspješnije obrane interesa Crkve.²² S pojavom ovih mehanizama, strukturni antagonizmi proizašli iz novog identiteta Crkve, pretvaraju se u uvijek prirodene nasilne sukobe između Crkve i njezinih neprijatelja.²³

¹⁹ Isto, str. 61.

²⁰ Prema članku Andrewa Lathama – *Theorizing the Crusades: Identity, Institutions, and Religious War in Medieval Latin Christendom* (str. 234.) – pod pojmom institucije podrazumijeva se njezino značenje tijekom kasnog 11. stoljeća i ranog 12. stoljeća kada su institucije bile određene kao „stabilni sustav normi, pravila i načela koji ima dvije funkcije u oblikovanju društvenih odnosa: on oblikuje društvene aktere i regulira ponašanje“. (prev. M.Radović)

²¹ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64899>

²² A.Latham, *Theorizing the Crusades: Identity, Institutions, and Religious War in Medieval Latin Christendom*, *International Studies Quarterly*, Vol. 55, 2011, str. 240.

²³ Isto, str. 240.

4. Križarski ratovi

4.1. Razdioba

Osim navedenog vjerskog čimbenika, postojali su i gospodarski, kulturni, dinastički i nacionalni čimbenici za pokretanje križarskih ratova. Sam palestinski križarski rat protiv pogana koji je imao za cilj oslobođenja Kristova groba i Svete zemlje (barem na početku²⁴) nije bio jedini takve vrste. Postojali su i ratovi protiv pogana u Španjolskoj (hispanski)²⁵, na Baltiku (baltički)²⁶, u Africi (afrički)²⁷ te na Balkanu (balkanski)²⁸. Osim rata protiv pogana, bili su prisutni i ratovi protiv heretika i šizmatika. Oni se dijele na bizantinske, francuske, češke te hrvatske i bosanske. Nadalje u radu, pojam križarski ratovi korišten je za sukobe u Svetoj Zemlji.

4.2. Idejni koncept

Što je to križarski rat? Prije definicije treba razmotriti ukratko srž njegove ideje. Dan-danas povjesničari različito iznose samu jezgru ideje križarskih ratova. Carl Erdmann u svome djelu *The Origins of the Idea of Crusade* umanjuje ulogu Jeruzalema, a time i hodočašća, u godinama koje vode do 1095. godine.²⁹ Ta dva elementa bila su u središtu mnogih istraživanja te su bila sadržana u temeljnim pitanjima koja su animirala raspravu Prvog križarskog rata. H.E. Mayer, tri desetljeća nakon Erdmanna, inzistirao je pak da hodočašće leži u središtu ideje o križarskom ratu.³⁰ Jonathan Riley-Smith je u svom djelu *The Invention of the Crusades* stopio oba koncepta.³¹ Riley-Smith je utvrdio da je ideja o križarskom ratu naglasila tradiciju hodočašća prema Jeruzalemu.³² Ime „križarski ratovi“ javlja se tek u novije vrijeme. Onodobni sudionici nazivali su se „crucesignati“, tj. „križem obilježeni Kristovi vojnici“.³³ Stoga se može zaključiti, ako se zanemari borba protiv hereza unutar kršćanskog svijeta, da je

²⁴ Sama ideja križarskog rata bila je dinamična i kontinuirana te je ovisila o vremenu i mjestu

²⁵ K. Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 8.

²⁶ Isto, str. 8.

²⁷ Isto, str. 8.

²⁸ Isto, str. 8.

²⁹ M. Cecilia Gaposchkin, From Pilgrimage to Crusade: The Liturgy of Departure, 1095–1300, *Speculum* 88, broj 1, siječanj 2013, str. 45.

³⁰ Isto, str. 45.

³¹ Isto, str. 45.

³² Isto, str. 45.

³³ F. Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata: srednji vijek*, Zagreb, 1993, str. 186.

križarski rat vojnički hodočasnički pohod zapadnoeuropskih kršćana protiv muslimana Srednjeg istoka vođen u valovima od 11. do 13. stoljeća čijim su sudionicima pape udjeljivali duhovne i vremenske privilegije s ciljem oslobođenja Kristova groba.

4.3. Razlozi odlaska u križarski rat

Postoje raznoliki motivi odlaska ljudi u križarske ratove, ali iznad svih ističu se iskreni kršćanski osjećaji koje su ljudi nosili u sebi krećući na put prepun neizvjesnosti s ciljem oslobođenja svoje braće i sestara u Kristu od pritiska vjerskih neprijatelja. Nosioci kršćanskog entuzijazma nisu samo križari, borci za oslobođenje Kristove zemaljske domovine, nego i hodočasnici³⁴, nosioci evanđeoskih ideala.³⁵ Taj kršćanski osjećaj potaknut je i uvjerenjem da im se nudi spas duše u od Boga vođenom ratu, ratu za bližnjeg.³⁶ Budući da su križari i hodočasnici u najvećem broju dolazili iz gospodarski naprednijih područja Europe, u kojima su i niži slojevi imali dobre životne uvjete, ne treba ovu činjenicu stavljati u prvi red uzroka prihvaćanja papinog poziva. Uzroke treba tražiti u demografskom rastu stanovništva ili u procesima promjene organizacijske strukture plemićkih obitelji. Dotadašnja podjela nasljedstva među izravnim i sporednim potomcima zamijenjena je načelom primogeniture³⁷. Takav preokret doveo je do želje i potrebe mlađe braće za zemljoposjedom-lenom pa su križarski ratovi bili prigoda za ostvarenje tih težnji. Drugi važan poticaj bila je mogućnost uspona na društvenoj ljestvici. Tisuće običnih ljudi i ljudi marginalizirani od strane društva, krenuli su u obećanu zemlju unatoč saznanju da ih čeka mnoštvo mukotrpnih zapreka. Ni te teškoće na nepoznatom putu nisu ih pokobile u njihovom cilju, da postanu netko i nešto. Također postoje motivi koji su utjerivali strah u kosti, kako običnom puku, tako i pripadnicima visoke društvene ljestvice. U desetljeću koje je prethodilo Prvom križarskom ratu javljale su se razne nebeske pojave, kao npr. komete, meteori, sunčeve i mjesечеve pomrčine, a Zemlja je bila pogođena potresima, sušama i drugim vremenskim nepogodama. Upravo se zbog ovih pojava vjerovalo da se bliži drugi Kristov dolazak. Sam srednjovjekovni

³⁴ Hodočašće predstavlja hod, putovanje pojedinca ili kršćanske zajednice prema nekom svetom mjestu udaljenom od mjesta boravka. Ono predstavlja simbol ili, još točnije, mimodramu ljudskog života, koja čovjeka dovodi do spoznaje onoga što ga očekuje u susretu s Bogom. Vidi: F.Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata: srednji vijek*, Zagreb, 1993, str. 353-355.

³⁵ F.Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata: srednji vijek*, Zagreb, 1993, str. 187.

³⁶ K.Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 14.

³⁷ Načelo prema kojemu je na nasljeđivanje pozvan najstariji, prvorođeni sin (*primogenitus*) i tako redom; njime se sprječavalo usitnjavanje vlasništva. Primjenjivalo se napose za određivanje prijestolonasljednika unutar vladajućih dinastija.

duh bio je prožet vjerovanjem da su prirodne nevolje povezane s nepoštivanjem vjerskih zakona i općenitih težnji. Svaki pojedinac, bio on s dna ili vrha društvene ljestvice i nebitno zbog kojeg motiva, kretao je u križarski rat dobrovoljno.

5. Povijesni kontekst

Navesti točan broj križarskih ratova nije moguće. Čak se ni sami autori mnogih knjiga, članaka i rasprava o ovoj problematici ne mogu složiti o njihovu broju. Redovito se uzima osam većih križarskih ratova te jedan dječji i pastirski križarski rat (do 1291.). Naravno povedeni su i kasnije križarski ratovi, ali padom Akre 18. svibnja 1291. (osvojena od strane mamelučkog sultana Egipta i Sirije – Al-Ashrafa Khalila) i padom kopnenog *Outremera*³⁸ došlo je do modifikacije križarskih ratova. Nakon njihove periodizacije bit će opisano samo prvih pet o kojima imamo podatke za prolazak preko hrvatskog tla.

- I. Prvi križarski rat (1096. – 1099.)
- II. Drugi križarski rat (1147. – 1149.)
- III. Treći križarski rat (1189. – 1192.)
- IV. Četvrti križarski rat (1202. – 1204.)
- V. Peti križarski rat (1217. – 1221.)³⁹
- VI. Šesti križarski rat (1227. – 1229.)
- VII. Sedmi križarski rat (1245. – 1250.)⁴⁰
- VIII. Osmi križarski rat (1263. – 1270.)⁴¹

³⁸ Franc. „prekomorje“, skupni naziv za križarske posjede na Bliskom istoku (stvorenih nakon prvog križarskog rata)

³⁹ Godine 1212. organiziran je dječji križarski rat, jer je na Zapadu prevladalo uvjerenje da odrasli ne uspijevaju zbog svojih grijeha

⁴⁰ Prije ovog rata poveden je još jedan 1239.-1241. godine, tzv. barunski križarski rat. Vidi: C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 2, Zagreb, 2010, str.739-751.

⁴¹ 1251. godine dolazi do pastirskog križarskog rata. Vidi: Isto, str. 780-782.

5.1. Prvi križarski rat (1096.-1099.)

5.1.1. Pred poziv pape Urbana II.

Na koncilu u Piacenzi u Lombardiji u ožujku 1095., nekoliko mjeseci prije koncila u Clermontu, poslanici bizantskog cara Aleksija I. Komnena zamolili su za vojnu pomoć protiv njegovih neprijateljskih susjeda, što je bio zadnji u nizu takvih zahtjeva. Već je nekoliko godina prije Aleksije I. zamolio Urbana II. da pomogne u borbi protiv Pečenega na balkanskom poluotoku. Koncil u Piacenzi bio je jasan prikaz papine moći kao prvi međunarodni crkveni skup Urbanovog pontifikata te je bio svjedokom grgurijanstva na djelu. Na njemu se presuđivalo o stanju Crkve i moralu svećenstva te raspravljalo o grijesima careva i kraljeva, osobito o ponašanju cara Svetog Rimskog Carstva Henrika IV. i o preljubu francuskog kralja Filipa I. (na koncilu u Clermontu je trebao biti eskomuniciran). Papinska moć i samopouzdanje zapravo je još više povećano spomenutim zadnjim bizantskim zahtjevom. Da bi izvukao korist od postignuća u Piacenzi, Urban II. je nakanio poduzeti putovanje po Francuskoj, prvo putovanje jednog pape nakon gotovo pola stoljeća čiji je vrhunac trebao biti koncil u Clermontu.

5.1.2. Poziv Urbana II. na oslobađanje Svetog grada Kristova

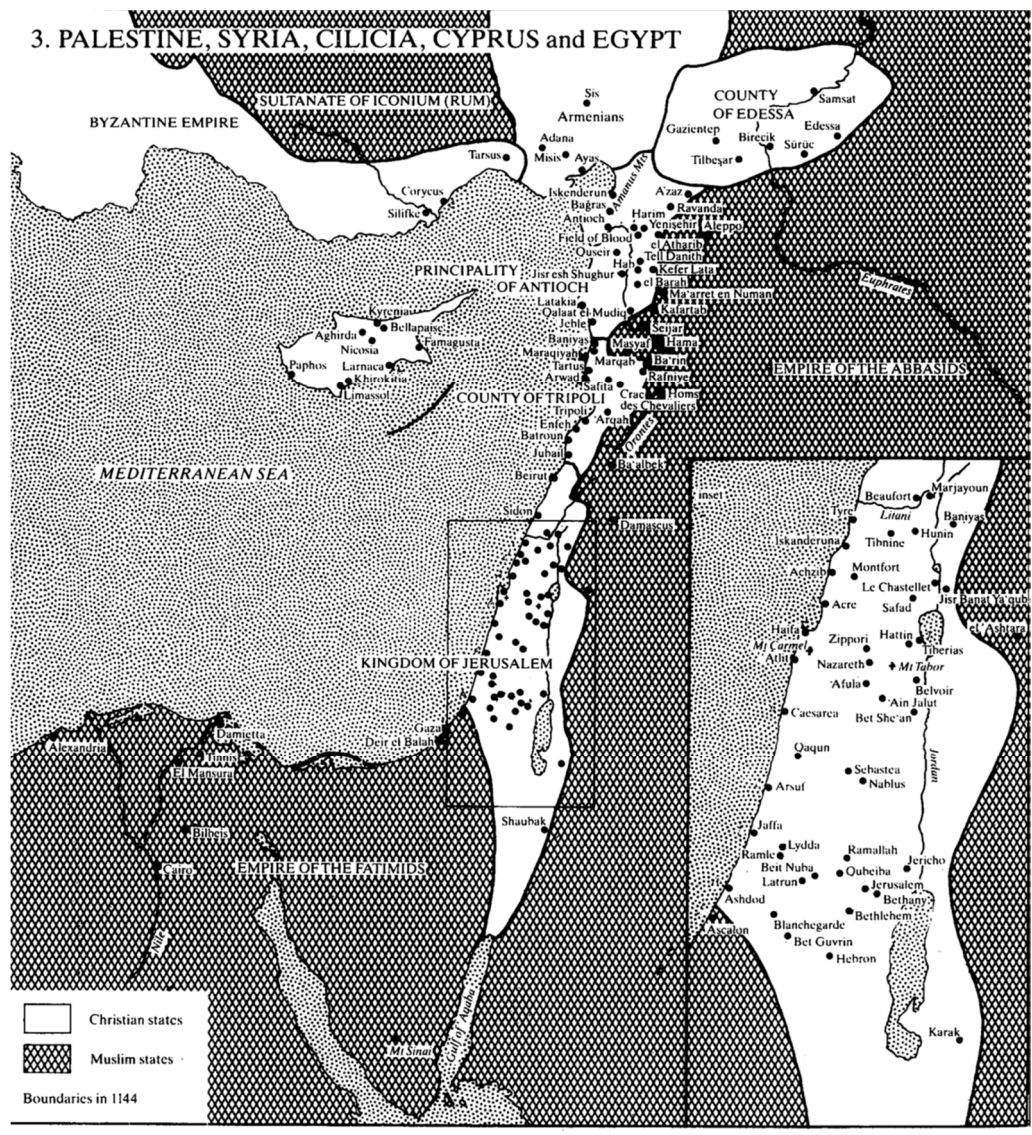
Prije dolaska u Clermont, Urban II. je proveo četiri mjeseca na putovanju. Njegov govor održan izvan katedrale u Clermontu bio je, koliko znamo, prvo javno očitovanje njegove nove zamisli svetoga rata. Urban II. je pozivao na pokornički sveti rat, a ne – kako su mnogi smatrali – specifično na oružano hodočašće.⁴² Ne postoji autentično izvješće o govoru u Clermontu, no Jeruzalemska odredba s koncila i Urbanova očuvana pisma iz tog vremena naglašavaju duhovno zaslužnu vremenitu svrhu tog pohoda – oslobađanje istočnih crkava i Jeruzalemske crkve.⁴³ Ključni elementi Urbanove misli temeljili su se na idealiziranoj slici čistoće rane Crkve koja je bila iskvarena ljudskim grijesima koji su islamu omogućili osvajanja starih kršćanskih središta.

⁴² C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 1, Zagreb, 2010, str. 80.

⁴³ Isto, str. 80.

5.1.3. Dva vala do Konstantinopola te put do Svetog groba i njegovo oslobođenje

Prvi val krenuo je u travnju 1096. godine pod vodstvom Petra iz Amiens (Pustinjaka). Slijedio ga je čopor nasumice odabranih ljudi koji su bili nedisciplirani i neopskrbljeni. Ta horda se najvećim dijelom puta bavila pljačkanjem te su s time nastavili došavši u Konstantinopol. Upravo zbog toga car Aleksije I. Komnen dao ih je prebaciti na drugu stranu Bospora no doživjeli su neuspjeh. Njihov tragičan poraz od strane Turka Seldžuka pokazao je što je potrebno za uspjeh: ujedinjeno vodstvo, znatan broj vitezova, poštivanje neprijatelja i iznad svega sigurna opskrba hranom, vodom i ratnom opremom. Drugi val krenuo je nekoliko mjeseci kasnije i u njemu sudjeluju feudalni gospodari. Oni ne kreću zajedno, ali krajem 1096. skupili su se u Konstantinopolu. Među njima su bili: lotariški knez Gottfried od Buoullona, grof Raymund od Toulousa, brat francuskog kralja Luja VI. – Hugo od Vermandois, brat engleskog kralja i sin Vilima Osvajača – Robert od Normandije, istoimeni sin grofa Roberta Flandrijskog te normanski knez Bohemund, sin Roberta Guiscarda. Aleksije I. je zatražio od križara da mu polože lensku zakletvu u skladu sa zapadnim običajem i da se obvežu da će mu predati sve osvojene gradove koji su prije pripadali Bizantskom Carstvu. Sa svoje strane car je obećao da će potpomagati križare prehrambenim namirnicama i ratnom opremom. Svi su osim Raymunda od Toulousa prihvatili kraljeve zahtjeve. Prvi značajan uspjeh križarskog rata bio je zauzeće Niceje u lipnju 1097. godine. U skladu sa sporazumom, grad je predan Aleksiju I. No ta se sloga između križara i bizantskog cara slomila zauzećem Antiohije u lipnju 1098. godine. U Antiohiji se utaborio Bohemund kao neovisni knez, a ostali križari su krenuli prema Jeruzalemu ne čekajući cara. Dok su križari koji su caru položili lensku zakletvu osnivali vlastite državice, Raymund, koji to nije napravio, izručio je caru dosta zauzetih sirijskih obalnih gradova. U srpnju 1099. dolazi do osvojenja Jeruzalema i oslobođenja Kristova groba. Na veliko razočaranje Raymunda, na čelo Jeruzalema stupio je Gottfried od Bouillona. Prvim križarskim ratom nastaju posjedi tzv. *Outremera*: grofovije Edesa i Tripoli, kneževina Antiohija i Jeruzalemsko kraljevstvo.

Karta 1. Palestina, Sirija, Kilikija, Cipar i Egipat (Preuzeto iz: J. Riley-Smith, 1987, Karta 3)

5.2. Drugi križarski rat (1147. – 1149.)

5.2.1. Vode

Osvajanje Edese od strane turskog atabega Zengija, vladara Mosula i Alepa, u prosincu 1144. godine potaknuo je Europljane da krenu u drugi križarski rat koji je najavio papa Eugen III. (1145. – 1153.) svojom bulom *Quantum praedecessores* u prosincu 1145. godine. Eugen III. ponovno je osnažio papinsko pravo na vođenje kršćanstva. U suprotnosti sa strategijom Urbana II., Eugenova bula i njezina ponovljena objava u ožujku 1146. bile su upućene francuskom kralju Luju VII. (1137. – 1180.). Osim Eugenove bule, francuski kralj je bio pod

dojmom propovijedi opata Bernarda iz Clairvauxa čije je propovijedanje dobilo simboličko značenje i kod njemačkog naroda. Ako su Francuzi bili prvi kojima se pristupilo, brojnošću i političkim značenjem prednjačili su novaci iz Njemačkog Carstva.⁴⁴ Tamo je vladao car Konrad III. (1138. – 1152.) koji je od vremena cara Ivana II. (1118. – 1143.) bio u dobrim odnosima s Bizantom. No njihov odnos bio je najviše pomućen tijekom prolaska križara kroz Carstvo zbog mnoštva izgređa. Upravo je Konrad III. bio jedini srednjovjekovni zapadni monarh koji se dva puta borio u Svetoj zemlji.

5.2.2. Planiranje i put

Mnoštvo konferencija i skupova početkom 1147. odredilo je vremenske planove i smjerove kretanja križara.⁴⁵ Poslije duge rasprave, struja francuskih križara odlučila se za kopnenu rutu preko Bizanta. Mnogi su naknadno tu rutu osuđivali kao pogrešnu, no ta ja opcija imala niz prednosti. Jedna od njih su i mostovi izgrađeni od strane Nijemaca koji su krenuli prije te im tako olakšali napredovanje.

5.2.3. Prijelaz u Malu Aziju i završetak rata

Kao nekoć Aleksije I., tako je sada Emanuel Komnen (1143. – 1180.) poduzeo sve da križare prebaci u Malu Aziju i također je zahtijevao od vođa križara da polože lensku zakletvu i da mu predaju osvojenu zemlju. Konrad III. je to učinio, no prelaskom u Malu Aziju, točnije u sjeverozapadnu Anadoliju, snašao ga je poraz kod Dorileja u listopadu 1147. godine. Vojska Luja VII. ostala je na bojištu, ali je stvoreno ozračje neuspjeha. Poraz jedne od najvećih vojski koji su okupili srednjovjekovni kraljevi doveli su cijeli pothvat (vojni i psihološki) u opasnost. Ostaci njemačkih snaga i vojska francuskog kralja odustajanjem od plana pohoda na Ikonijски sultanat (osnovan nakon pobjede kod Manzikerta 1071. godine), krenuli su prema obali Male Azije. Prodor kroz teško prohodna područja pratili su nasilje nad domaćim stanovništvom, svađe između Francuza i Nijemaca i sukobi Latina i Grka te su križarske snage naposljetku bile iscrpljene.⁴⁶ To je sve pridonijelo kršćanskom neuspjehu kod Damaska 1148. godine. Može se reći da je drugi križarski rat bio potpuni promašaj. Konrad III. je, koji se razbolio

⁴⁴ Isto, str. 266.

⁴⁵ Isto, str. 273.

⁴⁶ G. Ostrogorski, *Povijest Bizanta (324. – 1453.)*, Zagreb, 2002, str. 202.

tijekom puta, napustio križare u Efezu dok su se Luj VII. i njegovi baruni brodovima prebacili u Siriju i tako ostavili svoje ljude na milost i nemilost.⁴⁷ Osim Turaka jedini koji je izvukao korist iz ovog rata jest normanski vladar Ruđer II. Njegovo osvajanje Krfa, Korinta i Tebe bilo je direktan napad na Bizantsko Carstvo. Drugdje u kršćanskom svijetu, reakcije su bile isprepletene šokom, žalošću i okrivljavanjem. Dok su sudionici krivili Grke i Jeruzalemce ili vlastitu taktičku nesposobnost, promatrači su osuđivali cijeli pothvat, njegove vođe i sudionike. Teške kritike nisu izbjegli ni promicatelji pothvata poput Eugena III. i opata Bernarda.

5.3. Treći križarski rat (1189. – 1192.)

5.3.1. Pokušaji pokretanja novog rata

Gorak okus koji je ostao poslije neuspjeha Drugog križarskog rata potkopao je ideju i način vođenja kršćanskog svetog rata, izazivajući sumnje u njegove motive i moralnost.⁴⁸ Unatoč pozivu u pomoć koji je dolazio iz kršćanskih posjeda na Bliskom istoku te religioznim retorikama i političkim nagovaranjima, nizu papa nije uspjelo potaknuti nove pohode. Postojali su pojedinci koji su poduzimali oružana hodočašća na istok, no s različitim namjerama. Čak i kad je bilo prilika za uspjeh, odaziv je bio zanemariv.

5.3.2. Jačanje muslimanskih snaga i okončanje rata

Politička struktura kršćanske vlasti u Siriji i Palestini do 1184. godine polako se raspadala pod stalnim muslimanskim pritiskom, poteškoćama u financijskom upravljanju i sve težom dinastičkom nestabilnošću u Jeruzalemu te napetim odnosima između njega i vladara Tripolija i Antiohije.

Od 1171. godine glavnu ulogu muslimanskom svijetu vodi Saladin koji je navedene godine osnovao egipatski sultanat i tako je nakon 202 godine fatimidski kalifat u Kairu bio okončan. Kasnije se proširio na Siriju zagospodarivši Damaskom (1174.), Alepom (1183.) i Mosulom (1186.). Prije nego li je krenuo na Mosul, ozbiljno bolestan Saladin dogovorio je primirje s vladarom Tripolija. U skladu s time Zapad nije ništa poduzimao.

⁴⁷ Luj VII. ostao je tamo sve do travnja 1149. godine

⁴⁸ C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 1, Zagreb, 2010, str. 319.

Opće primirje sa Saladinom koje je isteklo u travnju 1187. nije se obnovilo. Ozdravivši i vladajući carstvom od Nila do Tigrisa, Saladin je mogao ispuniti svoju političku retoriku *džihada*⁴⁹ vojnom akcijom protiv kršćana. Nakon katastrofalnog poraza zapadnog oružja kod Hattina u Galileji u srpnju 1187. godine, potpunost Saladinove pobjede postala je očita. Uništena vojska kod Hattina ogolila je preostalu obranu Jeruzalemskog kraljevstva. Saladinovo napredovanje je bilo oprezno, ali trijumfalno. Opsadu Svetog grada započinje u rujnu, a on svoja vrata otvara početkom listopada.

5.3.3. Odjek pada i poziv na vjersku obnovu pod okriljem križarskog rata

Katastrofa kod Hattina izazvala je na Zapadu duboki šok. Papa Urban III. navodno je umro nakon što je čuo za nju. Odgovor na gubitak Jeruzalema i većeg dijela kršćanskih posjeda na Bliskom istoku bio je obnova križarskog rata. Potkraj listopada novi je papa Grgur VIII. objavio bulu *Audita Tremendi*, kojom je ovlastio sveopći pohod na istok i nabrojio privilegije ponuđene onima koji prihvate križ.⁵⁰Odgovor kršćanstva na papin poziv, nakon četrdeset godina ravnodušnosti i nedjelovanja, bio je iznimno velik.

5.3.4. Predvodnici rata i njegov ishod

U roku od samo nekoliko tjedana od prijema papine bule, propovijedna kampanja je poprimila i regionalne oblike. Osim u Njemačkoj, veliki odaziv bio je u Engleskoj i Francuskoj. Predvodnici trećeg križarskog rata bili su vladari navedenih država: Fridrik I. Barbarossa (1155. – 1190.), Filip II. August (1180. – 1223.) i Rikard I. Lavljeg Srca (1189. – 1199.). Prije nego što su se ove tri vojske uputile prema Svetoj zemlji došlo je do početka kršćanskog preporoda u svjetlu križarske opsade Akre 1189. – 1191. godine koja je bila i njihov cilj. Fridrik I. se uputio kopnenim putem dok su Rikard I. i Filip II. koristili morsku rutu. Iako su oslobodili Akru, to isto nisu uspjeli u vezi Jeruzalema. Primirjem iz 1192. Saladin je zadržao Jeruzalem, a Cipar je , kojeg je osvojio Rikard I., ostao u zapadnom posjedu (do tada bio u bizantskom). Kršćanski posjed ograničio se na uski pojas između Jaffe i Tira.

⁴⁹ rat za vjeru, rat u ime vjere, borba za obranu islama; sveti rat

⁵⁰ C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 1, Zagreb, 2010, str. 349.

Slika 2. Pobjeda kod Akre (izvor: <https://www.britannica.com/event/Crusades/The-era-of-the-Second-and-Third-Crusades>; preuzeto: 20.09.2016.)

5.4. Četvrti križarski rat (1202. – 1204.)

5.4.1. Stanje pred rat

Dvadeset godina nakon što je sklopljeno primirje između kršćana i Saladina i odlaska Rikarda I. iz Svete zemlje 1192., Jakov iz Vitrya, propovjednik i crkveni upućenik, promovirao je novi pohod na Istok. Već je 1198. papa Inocent III. (1198. – 1216.) u pismima odaslanima širom kršćanskog svijeta pozvao na novi križarski rat. Njegova bula iz kolovoza 1198. potvrdila je gotovo trajni položaj križarstva u Svetu zemlju u religijskoj i crkvenoj politici Zapadne crkve te je podigla svijest vjernika.

5.4.2. Pripreme i dolazak u Veneciju

Propovjedna kampanja za Četvrti križarski rat bila je organizirana putem tri posrednika: papinskih legata, mjesnih biskupa i cistercita. No papina inicijativa za novi križarski rat ne bi

nigdje dospjela bez oslanjanja na predanost i vodstvo svjetovnih bogataša i moćnika. Križarsko se novačenje između 1198. i 1202. godine proširilo od Irskog mora do Jadrana, od Saske do Lombardije i Provanse.⁵¹ Nije se mogao zasnovati nikakav veći plan pomoći diplomatskih aktivnosti. Bilo je potrebno da se križarska vojska i njihova vodstva nađu na jednom mjestu. Odluka je pala na Veneciju koja se mogla pozvati na križarsku tradiciju više nego njezine suparnice – Pisa i Genova. Križari su se okupili u Veneciji, u lipnju, nakon sklopljenog sporazuma s duždom Enricom Dandolom u travnju 1202. Prema dogovoru križari su trebali platiti duždu da bi s venecijanskim brodovima krenuli prema Egiptu.

5.4.3. Osvajanje Zadra i prvi pad Bizantskog Carstva

Budući da nisu mogli platiti prijevozne troškove, pristali su na duždev prijedlog (unatoč neslaganju među njima) da dug nadoknade pokoravanjem Zadra. Glavnu riječ u nagovaranju imali su dužd i Bonifacije od Montferrata. Križari su osvojili Zadar 1202. godine i tako prvi put skrenuli sa svog početnog cilja. Drugo skretanje se tiče Aleksija Angela, sina bizantskog cara Izaka II. Angela⁵² koji je, nakon bijega iz tamnice, potražio pomoć na Zapadu. Točnije na dvoru Filipa Švapskog koji je stupio u pregovore s križarima i Venecijancima i pokušao ih pridobiti za plan da se Izak II. i njegov sin vrate na prijestolje. Duždu je ova ponuda išla u korist te je u svibnju 1202. godine potpisan sporazum o dogovorenom skretanju križara. Križarska vojska pojavila se već u lipnju ispred zidina Konstantinopola, a grad je pao u ruke križara 17. srpnja 1203. Na prijestolje je vraćen Izak II., no izbijanjem ustanka početkom 1204. godine križari ponovno napadaju grad i osniva se Latinsko Carstvo sa središtem u Konstantinopolu koje je bilo podijeljeno između križara i Venecije.

5.4.4. Pogled na četvrti križarski rat

Četvrti križarski rat ostavio je neostvarenu svoju glavnu svrhu – preosvajanje Jeuzalema. Papa je bio zgrožen činom križara. Dok se Bizant nikada više nije u potpunosti oporavio, učinak Četvrtog križarskog rata na veći dio zapadne Europe ostao je periferan.

⁵¹ C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 2, Zagreb, 2010, str. 516.

⁵² njegov stariji brat Aleksije III. preoteo mu je prijestolje i dao ga oslijepiti 1195. godine

Karta 2. Jadranska i egejska područja, oko 1202. (Preuzeto iz: D.Nicolle, 2011, str. 47.)

5.5. Peti križarski rat (1217. – 1221.)

5.5.1. Poziv Inocenta III. u novi rat

Inocent III. koji se često prikazuje kao najuspješniji promicatelj papinskog monarhizma, uspio se okoristiti stanjem u Europi. Uspio je zahvaljujući borbama između svjetovnih monarha oblikovati križarski rat po svojoj nakani. Njegova enciklika *Quia Maior* iz travnja 1213. ustanovila je sveobuhvatan praktični koliko i vjerski okvir za novi križarski poduhvat. Taj okvir potpomaže i koncilski dekret *Ad Liberandam* s Četvrtog lateranskog koncila u studenom 1215. godine. Papa je uspio staviti pod svoj nadzor provedbu planova o križarskom ratu. Nakon smrti Inocenta III. na papinsku stolicu dolazi Honorije III. s jednakim žarom za nastavak planova.

5.5.2. Okupljanje i vodstvo

Okupljanje je određeno za lipanj 1217., u lukama sicilijskog kraljevstva, zemljama novog papinog štićenika i carskog kandidata Fridrika II. Onima koji su kanili krenuti kopnom rutom imenovat će se legat.⁵³ Većina je europskih vladara bila u svojim problemima i sukobima te nisu mogli napustiti svoje zemlje na duže vrijeme. Na lateranskom koncilu 1215. donesena je odluka da se napadne Egipat. Ugarski kralj Andrija II. sudjelovao je u uvodnim operacijama u sjevernoj Palestini krajem 1217. zajedno s Leopoldom VI. Austrijskim te su oni zajedno sa svojim vojskama osiguravali Akri stanovitu mjeru sigurnosti. Osim njih, glavni akteri ovog rata bili su: Ivan od Briennea (kralj Jeruzalemskog kraljevstva), Hugo I. Ciparski, Bohemund IV. Antiohijski i nizozemski vojvoda Vilim I. Uvidjevši da ako i osvoje nanovo Jeruzalem neće ga moći obraniti od napada pa Bohemund, Hugo i Andrija II. odlaze s Bliskog istoka 1218. godine.

5.5.3. Opsada Damiette i pohod na Kairo

Postojalo je pitanje hoće li se krenuti na Aleksandriju ili Damiettu. Budući da je Damietta smatrana „ključem Egipta“, izbor je pao na nju. Ratovanje oko Damiette 1218. – 1221. godine vrtio se oko problema vodstva (odsustvo najvažnijih vođa), pojačanja, tehnologije i diplomacije. Za razliku od Trećeg križarskog rata, baruni, kler i meštari vojničkih redova iz *Outremera* proveli su znatan dio vremena daleko od bojišta. Nakon pada Damiette u ruke kršćana, Ivan od Briennea poveo je križare na Kairo u srpnju 1221., ali taj poduhvat doživio je težak neuspjeh.

⁵³ C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 2, Zagreb, 2010, str. 616.

6. Križarski ratovi i srednjovjekovna Hrvatska

6.1. Grgur VII. i kralj Dmitar Zvonimir

Kao što je već rečeno u uvodu i prvom dijelu rada, papa Grgur VII. i njegova reforma predstavljali su onu pokretačku snagu koja će u kasnijim stoljećima odigrati vrlo značajnu ulogu osloboditelja svih potlačenih i povesti već materijalizirano feudalno kršćanstvo putem evanđeoskih ideala. Ozbiljniji reformni zahvat u Hrvatskoj počinje s njegovim pontifikatom. Zbirka kanona (*Collectio canonum*) kardinala Deusdedita, sastavljena oko 1087. godine, sadrži između ostalog i tekst zavjernice hrvatskog vladara Dmitra Zvonimira, koji se okrunio 1075. u crkvi Sv. Petra i Mojsija u Solinu. U toj zavjernici Zvonimir na jasan i izričit način izražava svoju odanost i vjernost Petrovu nasljedniku na rimskoj Apostolskoj stolici. Unatoč zakletvi vjernosti papi Grguru VII., kralj Zvonimir ima ugled samostalnog vladara u jednoj suverenoj državi. U njegovu slučaju ne radi se o podlaganju hrvatskog vladara i njegove zemlje papinom svjetovnom vrhovništvu i izvršavanju uobičajnih vazalskih obveza, nego o priznavanju i poštivanju duhovnog autoriteta Rimske crkve i nasljednika apostolskog prvaka nad kršćanskim svijetom.⁵⁴ Sveta stolica, svojom zaštitom, suprostavlja se bilo kojem pokušaju osporavanja Zvonimirova prava na hrvatsku krunu. Vraćanjem crkve splitskom nadbiskupu, Zvonimir je jasno dao do znanja da mu je cilj stvoriti novu dinastiju, oslanjajući se pritom na Crkvu i njenog glavnog predstavnika u kraljevstvu, splitskog nadbiskupa Lovru.⁵⁵

6.2. Nejasna smrt Zvonimira kao najstariji događaj vezan za križarske ratove

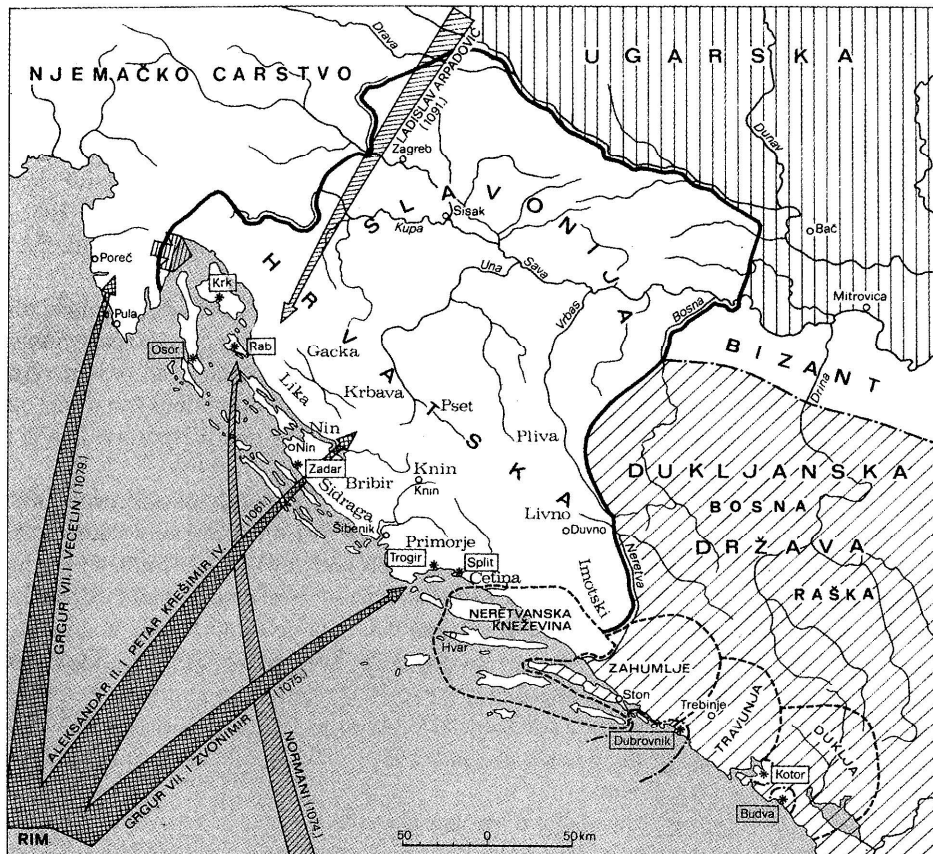
Smrću Grgura VII. 1085. godine nazirali su se zameci razdora u hrvatskoj državi. Izborom protupape Klementa III. pored papa Viktora III. i Urbana II. Zvonimir je izgubio svoj najvažniji vanjskopolitički oslonac. Ipak država stvorena za vrijeme Zvonimira dočekala je njegovu smrt neokrnjena. U historiografiji se mnogo raspravljalo o pitanju nasilne ili prirodne

⁵⁴ F.Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata: srednji vijek*, Zagreb, 1993, str. 139.

⁵⁵ N.Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994., str. 61.

smrti kralja Zvonimira. Prema kasnijim izvorima⁵⁶ (nastali od 14. – 16.st.) Zvonimir je umro nasilnom smrću kod Pet crkava na Kosovu polju, blizu Knina jer je htio odvesti Hrvate u križarski rat. Do dan-danas kritička historiografija nema dokaza o nasilnoj smrti te ti izvori o nasilnoj smrti kralja Zvonimira ne mogu poslužiti za raspravu o odjecima križarskih ratova krajem 11. stoljeća, to više što Zvonimir umire 1089., nekoliko godina prije pokretanja Prvog križarskog rata.

⁵⁶ Dodatak hrvatskoj redakciji Ljetopisa popa Dukljanina, Ugarsko-poljska kronika, *Historia Salonitanorum pontificum i Chronicon breve regni Croatiae* Ivana Tomašića

- Približne granice hrvatskoga kraljevstva
- - - Približne granice istočnojadranskih Sklavonija
- Granice bizantske Dalmacije (Gornje)
- * [Rab] Gradovi bizantske Dalmacije
- Cetina Hrvatske županije
- ➔ Vojni pohodi okolnih političkih sila
- ➔ Papinstvo i Hrvatska u drugoj pol. XI. st.

Karta 3. Hrvatska za vrijeme Petra Krešimira IV. i Zvonimira: Regnum Croatiae et Dalmatiae (druga polovica 11.st.) (Preuzeto iz: T.Raukar, 1997, str. 120.)

6.3. Izvori za prolazak križarskih ratova kroz hrvatske zemlje

Zbog nedostatka izvorne građe teško se mogu dati pouzdani odgovori koliko je i do kojeg stupnja ukorijenjena religiozna svijest (katolička vjera) i svjetonazor u Hrvatima. Sigurno je da je hodočašćenje u Svetu zemlju bila pojava poznata Hrvatima i prije uzimanja križa u ruke. No nema vijesti da su Hrvati pokazali interes za organizirano sudjelovanje u oslobađanju Svetih mjesta pa bi se moglo reći da su Hrvati pri kraju hrvatske državne samostalnosti propustili mogućnost sudjelovanja u nekom obliku zajedničke akcije Zapadnog kršćanstva.

6.4. Prvi križarski rat (1096. – 1099.)

6.4.1. Poslije Zvonimira i raspad njegove države

Nakon Zvonimirove smrti dolazi do borbe za prijestolje jer je njegov sin Radovan umro prije njega. Na prijestolje se uspinje zadnji Trpimirović, sin Krešimira IV., Stjepan II. Međutim, jednom detronizirana dinastija nije mogla okupiti i oko sebe čitavo kraljevstvo, tim više što ni Stjepan, s obzirom na njegov samotnjački život u samostanu, nije imao nasljednika koji bi osigurao kontinuitet vlasti. U tim prilikama javljaju se i drugi pretedenti. Na sjeveru (dio sjeverne Dalmacije (Krk) i susjedno kopno) se javlja knez Kosmat koji je vjerovatno tamo samostalno vladao. Na jugu (na području neretvanskog otočja, a kasnije i na obali nasuprot tog otočja sa granicom na rječici Žrnovnici pokraj Splita) vladao je Slavac koji je bio dovoljno moćan da se proglasi kraljem⁵⁷. Nadalje u okolici Knina, stvarnom središtu države, zavladao je neki Petar čije je podrijetlo nepoznato⁵⁸, proglašivši se za kralja. Njegovi otpori Arapadovićima, točnije Kolomanu, završava 1097. porazom i njegovom smrću na Gvozdu. Četvrti pretedent na prijestolje bila je Zvonimirova žena Jelena. Ona nije imala pravo nasljediti krunu pa joj je preostalo jedino obratiti se za pomoć bratu Ladislavu. Same rodbinske veze Ladislavu nisu davale pravo na krunu pa zbog toga postoje dvije mogućnosti koje bi opravdavale njegovu intervenciju. Već je Klaić prepostavio postojanje ugovora o nasljedstvu između Zvonimira i Ladislava, o čemu nema izravnih dokaza, ali što nije nemoguće s obzirom na buduće događaje. Druga mogućnost bila je najprije sama Jelena uspjela zadržati krunu za sebe pa je ona potom nasljednim pravom mogla pripasti njenom bratu. Ladislav je krenuo u osvajanje krune te je najveći pothvat imao u Slavoniji (od Drave do Gvozda) koju je zauzeo na početku devedestih 11. st. Rasulu države pridonijela je i emancipacija dalmatinskih gradova čiji su građani, prema splitskom anonimu iz 14. st., potražili pomoć ugarskog kralja Ladislava. Tome je prethodila obnova bizantske vlasti nad Dalmacijom početkom devedesetih godina. Formalno se takvo stanje nije promijenilo ni 1097. godine, kada su Trogir i Split, a možda i ostali gradovi priznali vrhovništvo Venecije. No mletačka vlast nije bilo dugotrajna,

⁵⁷ Slavac se nije okrunio vrlo vjerovatno jer se nije uspio domoći Zvonimirove krune, koja se, možemo biti gotovo sigurni, nalazila u rukama nadbiskupa Lovre, koji je jedini, u odsutvu papinskog legata, mogao okruniti Stjepana II.

⁵⁸ No ne smije se odbaciti podatak iz Supetarskog kartulara po kojemu je u vrijeme kralja Zvonimira banom bio neki Petra iz roda Snačića. Moguće je da se on, po uzoru na samog Zvonimira, pokušao s banske časti uzdići na kraljevsku, ali nije raposlagao s dovoljno snage da okupi veći broj pristaša.

jer je Zadar ubrzo podvrgnut izravno caru Aleksiju I. Ipak, bez obzira je li pod posrednom upravom Venecije ili nekako drugačije, Bizant je ostvario svoj suverenitet nad (da li cjelokupnom?) Dalmacijom ubrzo nakon smrti Stjepana II., zadržavši ga sve do uspješnog Kolomanova pohoda 1105. godine.⁵⁹

Karta 4. Hrvatska od 1091. – 1102. (Preuzeto iz: Hrvatski povijesni atlas, 2003, str. 77.)

⁵⁹ N.Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994, str. 66.

6.4.2. Prolazak križara

Autentični domaći izvori koji svjedoče o prolasku križara kroz Hrvatsku ne postoje. Prvorazredni izvor je izvještaj iz *Knjige*⁶⁰ Raymunda d'Aguilersa, dvorskog svećenika istoimenog grofa od Toulousea koji je bio sudionik Prvog križarskog rata. S njim se uglavnom podudara izvještaj Vilima Tirskog (pisao oko 1170., a umro 1190. godine) o prolazu križara kroz Hrvatsku, ali taj izvještaj sadržava i neke dragocjene samostalne podatke.⁶¹ Zahvaljujući ovim dvama izvještajima znamo da je križarska vojska, praćena od skupina običnih hodočasnika, prošla Hrvatskom⁶² cijelom njezinom dužinom od Istre, odnosno Trsata, do Senja, pa kroz unutrašnjost do granice s Dukljom kralja Bodina. Zna se da križari nisu bili u Kninu, a nisu bili ni u jednom primorskom gradu.⁶³ Postoje dvije varijante prolaska križara kroz unutrašnjost do Duklje. Budući da Hrvati dočekuju križarsku vojsku s nepovjerenjem, koje je vjerovatno potaknuto i lošim iskustvom iz pohoda Ladislava, križari nisu imali vodiče koji bi im pomogli prijeći unutrašnjost Hrvatske. Prva varijanta je da su križari iz Senja dospjeli u okolicu današnjeg Bihaća, a od tuda u dolinu Unca. Dalje su nastavili preko Glamačkog polja na Livanjsko polje, a onda su negdje između Trilja i Imotskog izišli na rimsku cestu kojom su preko današnje Hercegovine stigli u Duklju. Druga vjerovatnija varijanta jest da su iz Senja nastavili preko Like, a onda slijedeći rimsku cestu prešli Velebit, te jugogozapadno od Knina prešli Krku i produžili na jugoistok preko Trilja, dalje rimskom cestom do Duklje. Poznato je da rimske ceste nisu bile građene da izravno povezuju naselja, nego da omogućavaju lako i brzo povezivanje centara s provincijom. Sukladno tome, pet glavnih cesta zrakasto je izlazilo iz Salone u unutrašnjost, sa samo je jedna magistralna cesta vodila dužobalnim gorskim zaleđem.⁶⁴ Zbog toga bi to mogao biti razlog za mimoilaženje hrvatskih središta. Nevolje koje su otežavale pohod osim nepovjerenja stanovnika bile su zima, loši putevi te napadi na odvojene hodočasničke kolone.⁶⁵ Ni sa križarske strane obračuna s Hrvatima nije manjkalo. Raymund od Toulousea nemilosrdnim je

⁶⁰ *Knjiga o putu u Jeruzalem*

⁶¹ B. Grgin, *Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj*, *Historijski zbornik XLV./1.*, Zagreb, 1992, str. 141.

⁶² U izvještaju Raymonda ona se naziva *Esclavonia* (fra.) koja je bila njezin sinonim u srednjem vijeku; prema Šanjeku srednjovjekovna Slavonija ima mnogo šire značenje nego istoimena hrvatska pokrajina danas. U zapadnim vrelima *Sclavonia* redovito obuhvaća u etničkom smislu ono što se u političkom javlja pod pojmom *Croatia* (Hrvatska).

⁶³ K. Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 25.

⁶⁴ Isto, str. 25.

⁶⁵ Isto, str. 25.

kažnjavanjem – kopanjem očiju, odsijecanjem ruku i nogu zarobljenih Hrvata – zacijelo ostavio loše uspomene na križare. Kao što je već rečeno teško je utvrditi zašto su Hrvati iskazali nepovjerenje križarima (osim zbog očitog fizičkog obračuna). Ne postoji toliko izvorne građe koja bi nam objasnila je li to možda zbog nedostatka religioznog mentaliteta ljudi (katoličkog nauka) ili jednostavno Hrvati koji su živjeli u ruralnom hrvatskom zaleđu nisu znali za postojanje križarske ideje, barem u njezinim začecima. Zato Hrvati tretiraju križare kao neprijateljsku stranu, tuđinsku vojsku koja ih sama po sebi ugrožava, a križari su taj neprijateljski stav svojim postupcima još potencirali.

6.5. Drugi križarski rat (1147. – 1149.)

6.5.1. Dolazak Arpadovića

U Ugarskoj Ladislav je pred smrt odlučio ulogu nasljednika prijestolja namijeniti svom sinovcu Kolomanu. Koloman je poduzeo prvi pokušaj prodora u Hrvatsku, odnosno uplitanja u prilike južno od Slavonije, kada je poslao jedan odred vojske u Biograd da dočeka njegovu zaručnicu, normansku princezu Buzilu. Vjerovatno mu je tada postalo jasno koliko bi mu značilo posjedovanje Hrvatske i dalmatinskih gradova, ako bi se želio čvršće uklopiti u Zapad. Kao nekad Zvonimir, Koloman je činom vjenčanja stekao papino savezništvo (Paskal II.) u borbi za hrvatsko prijestolje. Nakon poraza kralja Petra na Gvozdu 1097. izvori šute o razvoju situacije u Hrvatskoj vezanoj za hrvatsko prijestolje.⁶⁶ Prve vijesti o dinastičkoj promjeni na hrvatskom prostoru potječu iz 1102. godine. Godine 1102. Koloman je krenuo prema jugu, s ciljem da zadobije priobalne krajeve. Prema ispravi o kraljevskoj slobodi samostanu sv. Marije u Zadru, koja je datirana iste godine i sačuvana u samostanskom kartularu, Koloman je nakon krunidbe održao sabor s prvacima Hrvatskoga Kraljevstva. Ništa točnije ne znamo o tim odredbama, ali je kralj već krunidbom u Biogradu (Zvonimirovom krunom) i proširenim kraljevskim naslovom, zasvjedočenim na kamenu zvonika samostana sv. Marije u Zadru – *Ungarie, Dalmatiae, Chroatiae rex*, potvrdio zasebnost Hrvatskog kraljevstva u novoj zajednici.⁶⁷ Istom godinom datiran i sastavak pod imenom *Pacta conventa*

⁶⁶ *Povijest Hrvata*, knjiga 1, *Srednji vijek* (ur. F.Šanjek), Zagreb, 2003, str. 185.

⁶⁷ Isto, str. 185.

ili *Qualiter*.⁶⁸ Taj sastavak nije sastavni dio *Historia Salonitanorum pontificum* od Arhidakona nego njezin dodatak. Dodatak predstavlja određeno stanovište nepoznatog autora koje osvjetljava izlaganje Tome Arhidakona u njegovoj *Povijesti* u odnosu na pitanje kako je mađarski kralj postao i hrvatskim kraljem.⁶⁹ Stoga taj ugovor između Kolomana i predstavnika dvanaest hrvatskih plemena u obliku u kojem je dospio do nas svakako nije autentičan, no sa svojom sadržajnom jezgrom o kraljevu susretu s prvacima Kraljevstva koja se podudara s podatkom o „saboru“ u ispravi samostana sv. Marije, upućuje na zaključak da je do nekog dogovora između njih moralo doći.⁷⁰ Dalmacija u to vrijeme nije postojala kao jedinstvena cjelina, već je svaki grad zasebno odlučivao o svojoj sudbini. Bilo je to doba osvita dalmatinskih komuna. Koloman je znao da ne može pripojiti Dalmaciju (gradovi Zadar, Trogir, Split i otoci Krk, Osor – Cres i Lošinj zajedno i Rab) bez sukoba s Bizantom. U savezništvu s Aleksijem I. protiv Normana uspio je zauzeti dalmatinske gradove i otoke. Nakon desteljeća rasula i borbi oko prijestolja, Koloman je ponovno ujedinio Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju dok je Istra ostala u tuđem posjedu (Svetog Rimskog Carstva). Njegovi nasljednici (Stjepan II., Bela II. Slijepi i Gejza II.) uspjeli su u borbama s Venecijom i Bizantom manje-više održati teritorij njegove države.

⁶⁸ Isto, str. 185.

⁶⁹ I. Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1985, str. 85.

⁷⁰ *Povijest Hrvata*, knjiga 1, *Srednji vijek* (ur. F. Šanjek), Zagreb, 2003, str. 186.

Karta 5. Hrvatska 1102. godine (Preuzeto iz: Hrvatski povijesni atlas, 2003, str. 79.)

6.5.2. Od Prvog do Drugog križarskog rata

Za razliku od neugodnih iskustava, koje nam prenosi izvještaj Raymunda d'Aguilersa, gradovi Trogir i Split potpomogli su 1100. godine križarske operacije na obalama Svete zemlje, doduše pod pritiskom Venecije. Nešto kasnije, dolinom Drave od Varaždina pa do Osijeka, te dalje kroz Srijem, prošla je zasebna križarska skupina iz Burgundije.⁷¹U potpunosti nezabilježena u hrvatskoj historiografiji ostala je križarska skupina koju je vodio norveški kralj Sigurd Jeruzalemski koji je u povratku iz Svete zemlje 1111. godine kopnenim putem preko Konstantinopola, iako to nije izričito navedeno, proputovao preko „Panonije“ u

⁷¹ K.Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 26.

Njemačku te je on morao proći Srijemom i istočnom Slavonijom.⁷² Kasnije su dalmatinski gradovi ponovno 1123. dali svoje brodove i mornare Veneciji koja je pomogala križare u Svetoj zemlji. No ovaj put je pružen otpor pa je u odlasku Trogir opljačkan, a dvije godine kasnije, na povratku sravnjen je i Biograd.

6.5.3. Križari pod vodstvom Konrada III. i Luja VII.

Drugi križarski rat hrvatske zemlje dočekale su u zajednici s Ugarskom. Vođe križarskih vojski bili su njemački car Konrad III. i francuski kralj Luj VII. Već pod poglavljem 5.5.2. navedeno je da su Francuzi išli istim putem kao i Nijemci. Prema podacima kojima raspoložemo može se doći do zaključka da su obje vojske niz Dunav preko Ugarske prošli istočnom Slavonijom. Na povratku 1149. Luj VII. je pristao u neimenovanim hrvatskim lukama, ali logikom pomorskih plovidbenih pravaca, moglo bi se prepostaviti da su to bili Dubrovnik i Zadar. Tamo ga je dočekao gradski patricijat.⁷³ U to doba Venecija je uspjela istarskim gradovima od Pule do Kopra nametnuti obvezu opremanja galija iz čega se može zaključiti da su možda naši ljudi mogli dospjeti u križarske posjede na Bliskom istoku.

6.6. Treći križarski rat (1189. – 1192.)

6.6.1. Dinastički problemi, gubitak teritorija u korist Bizanta i njegovo vraćanje

Nakon smrti Gejze II. 1162. godine dolazi do dinastičkih borbi jer je on ostavio prijestolje sinu Stjepana III. Bizant (Emanuel Komnen) podržava brata Gejze II., Stjepana IV. kojeg Mađari nisu htjeli primiti nego su se odlučili za drugog brata Gejze – Ladislava II. Ovaj zadnji nakon nekoliko mjeseci umire te su Mađari priznali Stjepana IV. Njegovo vladanje je bilo slabo te je protjeran iz države, na čije čelo dolazi Stjepan III. koji nakon kratkog rata s Bizantom sklapa mir 1163. kojim Emanuel Komnen obećava da neće više podupirati njegova strica, a Stjepan III. je morao caru ustupiti Srijem i obećati da će svog brata Belu poslati u Bizant na odgoj, predavši uz to caru upravu nad Belinom baštinom (Hrvatska i Dalmacija). Kako Stjepan III. ipak nije želio prepustiti Hrvatsku i Dalmaciju bratu Beli, zapravo bizantskom caru, 1165. godine izbio je Ugarsko-bizantski rat. Jedna bizantska vojska osvojila

⁷² Isto, str. 26.

⁷³ Isto, str. 27.

je Zemun, a druga je krenula prema Hrvatskom kraljevstvu i osvojila Trogir, Šibenik, Split i područje Kačića, Klis, Skradin, Ostrovicu i Solin.⁷⁴ Prema jednom bizantskom kroničaru osvojeno je 57 gradova u Hrvatskoj i Dalmaciji.⁷⁵ Uplašen Stjepan III. sklopio je mir s Bizantom, ali uskoro našavši saveznika u Veneciji 1166. započinje novi rat tijekom kojeg je uspostavio vlast nad područjem koje mu je oduzeto godinu dana ranije. Međutim Emanuel je novim pohodom 1167. osigurao bizantsku vlast nad Dalmacijom i Hrvatskom (stvoren je dukat Dalmacije i Hrvatske), od Neretve do Krke dok su Zadar i kvarnerski otoci ostali pod mletačkom vlašću.⁷⁶ Nakon iznenadne smrti Stjepana III., Emanuel Komnen je otpremio Belu u Ugarsku gdje je on kao Bela III. (1172. – 1196.) naslijedio krunu vladajući u Ugarskoj i Hrvatskoj od Drave do Krke (bez Srijema), jer je bizantska vlast potrajala u preostalim zemljama sve do smrti Emanuela Komnena 1180. godine. Odmah nakon njegove smrti Bela III. se požurio uzeti pod svoju vlast Srijem i Hrvatsku s Dalmacijom od Krke do Neretve. Kraljevskoj vojsci vrata su otvorili hrvatski i dalmatinski gradovi (Zadar, Trogir i Split). Smrću bizantskog cara nije samo prestala bizantsko vladanje u hrvatskim zemljama nego se tek odsada stalno i trajno utvrdio hrvatsko-ugarski državni savez kako je 1102. bio uređen za Kolomana.

6.6.2. Dodiri s Trećim križarskim ratom

Samo je jedan vojskovođa, koji je uostalom bio i vođa križarskoj vojsci, prošao kroz hrvatske zemlje, točnije sličnim putem kao i Konrad III. To je bio njegov sin – Fridrik I. Barbarossa. Fridrik I. prešao je Dravu i prošao istočnom Slavonijom (i Srijemom⁷⁷) da bi prešao Savu kod Zemuna te produžio prema Nišu gdje se 1189. našao sa srpskim županom Stefanom Nemanjom. Za to vrijeme zbog državnih razloga, austrijski vojvoda Leopold V., morao je ostati kod kuće te se tek u kasnu jesen 1190. ukrcao u Veneciji. Namjeravao je morskom rutom stići u pomoć križarima, ali su ga zaustavili nepovoljni vremenski uvjeti te je morao prezimiti u Zadru, koji je u to doba priznavao vlast Bele III. Značajan izvor boravka austrijskih križara u Zadru dva su njemačka imena iz spomena umrlih samostana sv. Marije – *Adilberga* i *Giborga*. Poznavajući običaj da žene putuju s muževima u križarskim pohodima

⁷⁴ *Povijest Hrvata*, knjiga 1, *Srednji vijek* (ur. F.Šanjek), Zagreb, 2003, str. 194.

⁷⁵ Isto, str. 194.

⁷⁶ Isto, str. 194.

⁷⁷ I.Čosić-Bukvin, Križari njemačkih zemalja na putu kroz Slavoniju i Srijem, *V DG Jahrbuch*, Vol. 15, 2008, str. 301.

vjerovatno je da su te žene umrle dok je Leopold V. čekao proljeće kako bi nastavio put. Također papa Celestin III. izdao je stanovitu potvrdu u svezi boravka križara u Zadru. Pri povratku u svoju državu Leopold V. dotaknuo je istočnu obalu Jadrana, ali o tome nemamo nikakav sačuvani zapis. Drugi važan vojskovođa Trećeg križarskog rata, Rikard I. Lavljeg Srca, 1192. godina vraćao se morskom rutom duž istočne jadranske obale u Englesku. Postoji nekoliko zabilješki o njegovom povratku, ali glavno nepodudaranje tiče se mjesta na kojima je stupio na kopno. U prvoj verziji pristao u Dubrovnik gdje ga je nanijela oluja zajedno sa njegovim galijama. Nakon toga je, vjerovatno dubrovačkim lađama, pristao u Zadar. Želeći neotkriveno dobiti dopuštenje od gospodara zadarskog zaleđa (vjerovatno hrvatskog bana), kralj je poslao pregovarače, ali je dotični (neimenovani) gospodar prepoznao u čije se ime vode pregovori.⁷⁸ Unatoč tome, Rikard je dobio dopuštenje da pređe preko zadarskog zaleđa. Druga verzija govori da je kralj pristao tek u Puli, te da se bez žene i obitelji preko Akvileje vratio u Englesku.

6.7. Četvrti križarski rat (1202. – 1204.)

6.7.1. Stanje u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu

Politiku svog oca Bele III. nastavio je Emerik (1196. – 1204.). Na početku ga je u tome sputavao brat Andrija koji je zahtijevao Hrvatsku s Dalmacijom kao svoju baštinu. Pobjeđivši brata, Andrija je postao hrvatski herceg. U ponovnim ratovima što je vodio s bratom Emerikom ipak podliježe jer je bio ostavljen od svojih privrženika. Boležljivi kralj Emerik dao je još tijekom svog života okruniti svoj jedinca Ladislava za zasebnog hrvatsko-dalmatinskog vladara, a 1204. bio je okrunjen za ugarskog kralja.

6.7.2. Pad Zadra u križarske i mletačke ruke

Već je pod poglavljima 5.4.1. i 5.4.2. napisan uvod u Četvrti križarski rat pa će se ovo poglavlje baviti isključivo napadom križara na Zadar i doživljajima njegova stanovništva.

⁷⁸ K.Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 26.

Postoje razne verzije u izvorima kako je i kada je osvojen Zadar. Glavni povijesni izvori za opsadu i pad Zadra su: spisi Geoffreya de Villehardouina, Roberta de Clarija, *Annales Herbipolensis*, spisi cistercita Gunthera, *Gesta episcoporum Halberstadensium*, *Chronica Albrici monachi*, Kronika Burkharda i Konrada, mletačka kronika Martina dd Canala, genealogija flandrijskih knezova te kao najvažniji uz prvih dvoje – *Salonitanska povijest* Tome Arhiđakona.

Zadar je bila važna strateška točka za svakoga tko je htio zagospodariti Jadranom. U tome je bila uporna Venecija, a posebice njezin dužd Enrico Dandolo koji se od 1200. godine u poveljama oslovljavao kao „*dux Venetiae atque Chroatiae*“ jer se odrekao dodatka „*et Dalmatiae*“ sve dok ne osvoji Zadar. Početkom 13. stoljeća Zadar je pod izravnom vlašću Andrije – hrvatskog hercega, brata hrvatsko-ugarskog vladara Emerika. Prema *Salonitanskoj povijesti* Zadranici su uvelike uznemiravali Mlečane, napadali ih, pljačkali i oduzimali im dobra te vršili razna nasilja.⁷⁹ Dandolu je IV. križarski rat poslužio za ostvarenje cilja. Kao što je već navedeno, križari nisu imali s čime platiti prijevoz do Egipta te im se nudi odgađanje plaćenja duga pod uvjetom da osvoje Zadar koji je otet Mlečanima od strane ugarskog kralja. Svi pripadnici križarske vojske nisu se složili s tim planom, nego samo njihove vođe. Unatoč tom neslaganju sporazum je učinjen i odobren.

Početak puta iz venecijanske luke datira 1. listopada 1202. godine. Izvori nam ne daju točnu informaciju koliko su dana križari Mlečani boravili u Istri i kada su krenuli prema Zadru. Također ne podudaraju se u pitanju zauzimanja istarskih gradova.

U Zadru su uoči IV. križarskog rata crkvene i vjerske prilike bile složene dok su gospodarske prilike bile i više nego povoljne zbog sklapanja trgovačkih ugovora s mletačkim neprijateljima. Što se tiče vjerskih prilika dolazi do sukoba između nadbiskupa Nikole (prije hvarski biskup) i pape Inocenta III. u pogledu hvarske biskupije. Inocent III. je tražio od zadarskih kanonika da izaberu drugoga ako mu se ovaj ne pokori. Međutim Nikola je uporno tvrdio da je izabran i posvećen kanonski, što je opet Rim smatrao herezom. Papa zahtijeva od Emerika da poduzme neke mjere kao i od splitskog nadbiskupa da Nikolu javno izopći i da razglasi po zadarskom području kako je skinut s časti i lišen svećeničkog reda.

⁷⁹ S.Antoljak, Pad i razaranje Zadra u IV. križarskom ratu, *Radovi, Razdio društvenih znanosti*, 5, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zadru, 1973/74, str. 57.

Na odluku i raspoloženje Dandola i križara nije bitno utjecala ova jedna vrste shizme u zadarskoj crkvi, kao ni življenje heretika u samom gradu⁸⁰. Odluka o osvajanju Zadra donesena je bez konzultiranja s papom – zaštitnikom ovog križarskog rata.

Križari dolaze već 10. studenog 1202. pred Zadar te su sljedećeg dana uz pomoć pridošlog brodovlja počeli osvajati zadarsku luku i ulogoravati se oko opsjednutog grada nakon što su sišli na kopno. Naravno da je dolazak križarsko-mletačke vojske pod grad preplašio zadarsko stanovništvo no Zadrani su se svejedno naoružali i nisu se odmah predali. Dan kasnije nekoliko Zadrana je izašlo iz grada na pregovore s duždom koji su na kraju odgođeni na neodređeno vrijeme jer su se poslanici vratili u grad s uvjerenjem da im ne prijete tolika opasnost križara, koji su bili nesložni, kolika od Venecije. Iako je došao u sukob s pojedincima koji su željeli da se križarska vojska razide, Dandolo je slomio opoziciju te su križari 13. studenog počeli rušiti zadarske bedeme i kule. Koncentrirana navala na utvrde Zadra trajala je od 13. do 18. studenog 1202. godine. Unatoč smrti koja je vladala i tijelima ljudi koja su ležala neshranjena po kućama i crkvama, Zadrani su se očajnički branili. No to im nije pomoglo, kao ni religiozni čin poput stavljanja križeva na bedeme. Kad su Zadrani vidjeli da je otpor uzaludan, zatražili su pogodbu pod istim uvjetima koje su ranije bili odredili. Mlečani su s mora nastavili borbu te su se ljestvama popeli na bedeme i osvojili grad te protjerali iz njega stanovnike i predali ga Danolu na milost i nemilost. Zadrani koji su pravovremeno izbjegli iz grada, uskoro su postali strah i trepet za Mlečane. Analizirajući glavne izvore Antoljak zaključuje da je grad pao 18. studenog, a predao se 24. studenog, na dan sv. Krševana.⁸¹ Pobjednici su se osvećivali rušeći i pljačkajući bespomoćni i od stanovništva napušteni Zadar u koji su se nastanili Mlečani u jednom, a križari u drugom dijelu grada, pa ipak među njima nisu duže vrijeme vladali mir i sloga.⁸² Uskoro je došlo do međusobnog sukoba koji je na kraju riješen stalnim mirom.

Nakon dolaska Aleksija IV. u Zadar i sklapanjem sporazuma o dogovorenom skretanju križara, križari i Mlečani su krenuli prema Bizantu. Još dok se križarsko-mletačka mornarica kretala donjim Jadranom, oni izbjegli Zadrani raštrkali su se po moru i gdje god su mogli

⁸⁰ Vidi poglavlje 6.10.

⁸¹ S. Antoljak, Pad i razaranje Zadra u IV. križarskom ratu, *Radovi, Razdio društvenih znanosti*, 5, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zadru, 1973/74, str. 71.

⁸² Isto, str. 73.

napadali su Mlečane i ubijali ih.⁸³ Poslije rušenja mletačke tvrđave na otoku Ugljanu, Zadranima su ušli u razoreni Zadar i počeli obnavljati ruševine svojih kuća, onoliko koliko su mogli te se u njih nastanjivali.⁸⁴ Budući da su bili ostavljeni od strane Emerika koji je u to vrijeme imao druge brige, Zadranima su uputili poslanstvu u Veneciju i sklopili sa sinom Dandola, Rainerom Dandolom, napismeno mirovni ugovor kojim su u administrativnom smislu postali sasvim ovisni o Veneciji.

6.7.3. Odjek pada Zadra u ostalim hrvatskim prostorima i osuda Inocenta III.

O križarskom osvajanju Zadra znalo se i na širim hrvatskim prostorima, a kroničar Arhidakon dosta je opširan u opisivanju tih zbivanja. On je dosta negativno nastrojen prema Zadranima te opravdava križarsko osvajanje Zadra. Taj njegov stav proizlazi iz dvije činjenice: on je crkvena osoba, prihvaća križare i opravdava njihov postupak prema Zadru, usto je pripadnik splitske komune koja se sa Zadrom i drugim dalmatinskim komunama bori za prvenstvo.⁸⁵ Inocent III. je osudio čin Mlečana i križara i prema izvještaju Marina de Canala vidi se da papa nije samo eskomunicirao Mlečane, nego je u Zadar uputio čak svog poslanika s Aleksijem IV., čiji su roditelji molili papu da mu pomogne vratiti kraljevstvo.⁸⁶

⁸³ Isto, str. 83.

⁸⁴ Isto, str. 84.

⁸⁵ B. Grgin, Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj, *Historijski zbornik XLV./1.*, Zagreb, 1992., str. 144.

⁸⁶ S. Antoljak, Pad i razaranje Zadra u IV. križarskom ratu, *Radovi, Razdio društvenih znanosti*, 5, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zadru, 1973/74, str. 78.

Karta 6. Hrvatska 1204. (Preuzeto iz: Hrvatski povijesni atlas, 2003, str. 79.)

6.8. Peti križarski rat (1217. – 1221.)

6.8.1. Andrija II. i Peti križarski rat

Prije svoje smrti Emerik se pomirio s bratom, no već nakon osam mjeseci vladanja, njegov sin – Ladislav III. umire i na prijestolje stupa Andrija II. (1205. – 1235.). Njegovim stupanjem na prijestolje prestale su mnogogodišnje borbe između pojedinih članova dinastije, ali su te borbe, često u vezi s vanjskim ratovima, duboko potkopale ugled i moć Andrije II., a podigle moć crkvenih i svjetovnih velikaša.

Još se Bela III. zavjetovao da će poći u križarski rat, no na samrti je taj svoj zavjet prenio na Andriju II. Budući da je kraljevska blagajna bila prazna, Andrija je morao poduzeti neke

mjere za prikupljanje novčanih sredstava kojima bi se pokrili troškovi sudionika. Ni manipuliranje novcem, uvođenje ratnog poreza i krivotvorenje tuđih moneta nisu bili dovoljni za pokretanje pohoda. Zato se odlučio na odricanje Zadra u korist Venecije 1217. godine. S Venecijom je sklopio ugovor prema kojem je kralj predao grad duždu Pietru Zianiju, obećavši da mu neće praviti neprilika oko vladanja nad gradom, a pored toga ostavio je u zalag osamdesetinu svote za najamninu.⁸⁷ Zauzvrat Mlečani su osigurali brodove s posadom koji su trebali stići u Split 25. srpnja. Glede roka i polaznog odredišta, ugovor o najmu brodova sklopljen je i s Anconom, Zadrom i drugim jadranskim gradovima.⁸⁸

Kralj je krajem srpnja krenuo u križarski rat. Cijela vojska bila je podijeljena u 3 skupine. Jedna skupina je išla putem preko Blatnog jezera prema Zagrebu pa od tamo prema Bihaću i Kninu te iz Knina u Split. Druga skupina na čelu s kraljem je preko Pečuha ušao u Hrvatsku kod Virovitice i onda (zajedno s trećem skupinom Sasa⁸⁹) vojničkom cestom koja je išla od Koprivnice preko Križevaca i Zagreba stigli u Topusko. Za vrijeme boravka u Zagrebu kralj je posvetio katedralu Svetog Stjepana. Nakon Topuskog krenuo je prema Bihaću, a zatim je zajedno sa svojom velikom križarskom vojskom došao pod Knin koji je bio državno i crkveno središte, kao i sjecište više rimskih cesta. Nadalje su došli podno grada Klisa te spustivši se padinom, ugledali su ruševine Salone. Nakon toga Split je bio udaljen nešto više od jednog sata jahanja. Prema Kužićevu izračunu kralj je putovao najviše sedam dana.⁹⁰ Za razliku od posjedovanja podataka o doživljajima stanovništva Splita za vrijeme križarskog posjeta, takvih podataka nema za stanovnike dijelova Slavonije i Hrvatske.

6.8.2. Split i Andrija II.

Najvažniji izvor za prolazak i boravak Andrije II. u Splitu 1217. jest već spomenuta *Salonitanska povijest* Tome Arhiđakona. Toma Arhiđakon je ovdje mnogo jasniji, za razliku od opisa pada Zadra. Preko Arhiđakona saznaje se kako je kralj prikupljao hranu, opremu, oružje i brodove iz jadranskih gradova.⁹¹ Nadalje prema zapovijedi kralja Splitski su čitavo predgrađe prepustili vojsci za stanovanje, ali je njih bilo toliko da su zaposjeli i sva okolna

⁸⁷ K. Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 50.

⁸⁸ Isto, str. 50.

⁸⁹ Arhiđakon naziva tako Nijemce koji su bili naseljeni u Erdelju

⁹⁰ K. Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 55.

⁹¹ B. Grgin, *Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj*, *Historijski zbornik XLV./I.*, Zagreb, 1992, str. 145.

polja. Toma izričito navodi kako se stanovništvo dijelom bovalo, a dijelom čudilo križarima.⁹² Preko *Povijesti* saznajemo da SPLICANI reagiraju pozitivno na zahtjeve Andrije II. Prihvatanje križara i Andrije II. obilježeno je veličanstvenim procesijama gradom i gozbama. Vjerovatno su viši stupanj straha iskazivali niži slojevi koji su bili slabije obaviješteni, dok je druga grupa – predstavnici crkvene i svjetovne vlasti u komuni – neprestano koordinirala svoje postupke s kraljevim planovima. Sve u svemu uočavamo da je većina stanovništva znala tko su križari i koji je njihov cilj. Osim Andrije II. u Splitu se zaustavio i vojvoda Leopold VI. 1217. godine radi nabavke hrane i odmora nakon čega se uputio u Svetu zemlju. O izravnom sudjelovanju hrvatskih križara u sklopu Petog križarskog rata nemamo baš nikakvih podataka kod Arhiđakona.⁹³

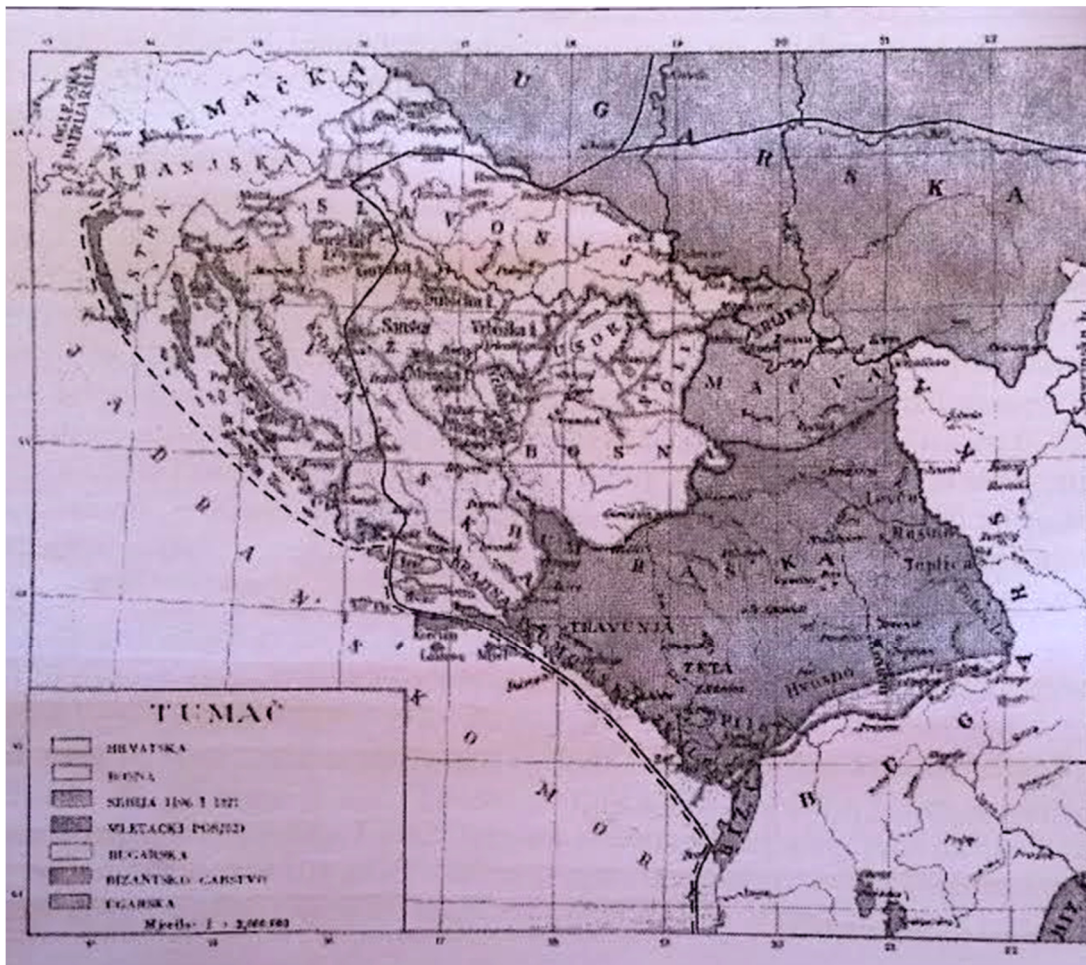
8.8.3. Stanje u državi poslije povratka Andrije II. iz Svete zemlje

Andrija II. i njegov pohod u Svetu zemlju bio je potpuni promašaj. Osim što je u ratnom pogledu pokazao nedovoljnu spremnost za takav neki poduhvat ostavivši križare već na samom početku ozbiljnijih ratnih djelovanja, Andrija je gospodarski upropasti državu koju je naslijedio od svog oca. Uostalom iscrpio je maksimalno sve financijske resurse te je trebalo proći dosta godina za normaliziranje tog stanja. Najveći profit od ovog križarskog pohoda izvukli su templari jer im je kralj darovao Gacku⁹⁴ kao i Mlečani koji su ponovno dobili Zadar u svoje ruke.

⁹² Isto, str. 145.

⁹³ K. Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 75.

⁹⁴ Isto, str. 72.

Karta 7. Hrvatska i okolne zemlje početkom 13. st. Puna crta označava pravac kretanja križara kralja Andrije II., a isprekidana pravac kretanja križara vojvode Leopolda VI. (Preuzeto iz: K.Kužić, 2003, str. 54.)

6.9. Posljedice križarskih ratova

Prema Pirennu ratovi nisu potisnuli islam iz Svete Zemlje, nisu ujedinili istočnu i zapadnu Crkvu, kršćani nisu uspjeli sačuvati Jeruzalem, a na kraju su izgubili i Konstantinopol. Vidljivi rezultati ratova razvijali su se i ostvarivali neposredno, u područjima za koja nisu pokušavani ostvariti. Tako su se posredstvom sukoba i osvajanja razvile talijanske pomorske države kroz trgovinu istočnim Sredozemljem, a posebno se ističu trgovačke kolonije Genove i Venecije osnivane nakon četvrtog križarskog rata diljem Istoka. Sve ostale europske države

izuzev Bizanta, više ili manje su se razvijale u potpunosti neovisne o ovim ratovima, jedina poveznica bio je poneki kralj ili plemić koji se sa svojim podanicima uputio u sukobe.⁹⁵ Luke na obalama Bliskog istoka koje su držali križari služile su povećavanju trgovine između Sredozemlja i Male Azije te osobnom bogaćenju kršćana. Neki autori navode da su kršćanski gradovi, pogotovo oni Bizantskog Carstva, Španjoske i Sicilije, imali ulogu prijenosa antičkih grčkih ideja koje su se proučavale u islamskom svijetu, na kršćanske dvorove. Sukladno tome, islamske države bile su vojno i ekonomski razvijenije u odnosu na kršćanske što je uzrokovalo želju za bržim razvojem zapada. Zbog prirode odnosa ističe se razvoj na polju ratovanja, zapadnjaci uče kako bolje organizirati opsade, dolazi do razvoja streljaštva, veće uporabe grčke vatre te razvoja posebnog brodovlja za prijevoz konja. Preko trgovine začinima Europljani shvaćaju da postoji još civilizacija s druge strane Azije te šalju svoje istraživače daleko na istok kako bi ostvarili prijateljske odnose. Brojni su vladari pokušali nagovoriti Mongole da im se pridruže ratu protiv muslimana, a neki poput Henrika Moreplovca pokušavali su sklopiti sporazume s perzijskim i indijskim narodima.⁹⁶

Upravo je razvoj pomorske trgovine bio bitan za Hrvate. Velikom zamahu pomorske trgovine pridonijeli su i hrvatski trgovci – bilo kao stanovnici dalmatinskih komuna, bilo kao žitelji Venecije.⁹⁷ Budući da se križarske države nisu mogle prehranjivati s vlastitog tla, trgovina žitarica, odnosno stokom, bila je jedna od najisplativijih djelatnosti pomorskih republika.⁹⁸ Zato su hrvatski primorski gradovi postali sabirna i ukrcajna mjesta za stoku pristiglu iz zaleđa, a razumljivo je da je konjunktura bila veća u doba rata.⁹⁹ Veze Dubrovnika s Acconom govore nam pak da su čest predmet trgovine bili i ljudi, odnosno roblje iz dubrovačkog zaleđa.¹⁰⁰ Trgovci su na saracenskoj robi dobro zarađivali unatoč zabrani trgovanja s islamskim državama te visokim carinama na njihove proizvode.¹⁰¹ Osim trgovine, križarsko razdoblje donijelo je nove oblike u osobnom naoružanju (u pješaćkom i konjaničkom naoružanju).¹⁰² Također je donijelo i nove oblike fortifikacijskih građevina.¹⁰³ Do tada rijetke

⁹⁵ M.Marschhauser, Križarski ratovi, *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, no. 7, prosinac 2015, str. 47.

⁹⁶ Isto, str. 47.

⁹⁷ K.Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003, str. 90.

⁹⁸ Isto, str. 90.

⁹⁹ Isto, str. 90.

¹⁰⁰ Isto, str. 90.

¹⁰¹ Isto, str. 90.

¹⁰² Isto, str. 97.

¹⁰³ Isto, str. 97.

zidane utvrde brojčano su se proširile cijelom Hrvatskom zahvaljujući inicijativi viteških redova (templari¹⁰⁴ i ivanovci¹⁰⁵).¹⁰⁶ Upravo su te utvrde, kasnije utvrđeni gradovi, poslužili kao prauzor za gradnju kasnijih velikaških utvrda širom Hrvatske.¹⁰⁷ Vojnička potreba razlikovanja raznorodnih križarskih skupina na bojištu potaknula je u europskim razmjerima razvoj i opću prihvaćenost grbova.¹⁰⁸ Budući da su dodiri s većim oblikovanim viteškim poretkom i njegovim sporednim, popratnim sadržajima, bili jači na zapadu Hrvatske i u primorskim gradovima, razumljivo je da su se i prvi grbovi pojavili upravo tamo.¹⁰⁹ U Hrvatskoj su templari dali prvotni oblik šibenskog grba jer su oni nakon gubitka Klisa vladali Šibenikom do sredine 13. stoljeća.¹¹⁰ Pod izravnim ili neizravnim utjecajima križara i viteških redova postupno se razvijaju i heraldički utvrđuju i obiteljski grbovi, i hrvatskih plemića, i gradskog patricijata.¹¹¹ Kontakt s Istokom, osim u materijalnim dobrima, odrazio se i u preuzimanju dvaju imena – Saracen i Saladin. Ta imena su pronađena u zbornicima s izvorima iz razdoblja križarskih ratova.¹¹² Prema Kužiću najvjerojatniji razlog davanja tih imena bilo je vjerovanje starih Hrvata da ona zaštićuju od uroka i nesreće adekvatno strahopoštovanju koje su uživali izvorni nositelji.¹¹³ No nisu samo dalmatinski gradovi imali korist od križarskih ratova. S obzirom na izvore koji su mi dostupni, mogu zaključiti da je moguće da su neke privilegije uživali i gradovi kojima je prošao Andrija II. No ne treba zanemariti i negativne posljedice križarskih ratova gdje se kao primjer mogu uzeti česti sukobi križara i Hrvata te razaranje Zadra 1202. godine.

¹⁰⁴ Templare ili „siromašne Kristove vitezove“ organizira 1119. godine Hugues de Paynes s ciljem obrane svetih mjesta i njihovih posjetioca. Templari ostvaruju u isti mah redovnički i vojnički poziv, dva najpopularnija zvanja u srednjem vijeku. Ne zna se s sigurnošću točna godina dolaska templara u Hrvatsku. Pretpostavlja se da je to bilo između drugog i trećeg križarskog rata.

¹⁰⁵ Temelji ivanovci ili „reda milosrdne braće sv. Ivana“ udareni su 1099. godine u oslobođenom Jeruzalemu. Idejni začetnik reda je Gerard iz Amalfija, koji je 1048. sagradio crkvu sv. Ivana Krstitelja u Jeruzalemu, a organizaciju ivanovaca proveo je Raymond de Puy. Prvi spomen na ivanovce u Hrvatskoj nalazimo u ninskoj biskupiji 1184. godine gdje im je biskup Matej dodijelio crkvu sv. Petra u selu Bojišću.

¹⁰⁶ Isto, str. 97.

¹⁰⁷ Isto, str. 97.

¹⁰⁸ Isto, str. 97.

¹⁰⁹ Isto, str. 97.

¹¹⁰ Isto, str. 98.

¹¹¹ Isto, str. 98.

¹¹² Isto, str. 98.

¹¹³ Isto, str. 100.

6.10. Borba protiv hereze pod okriljem križarskog rata

O odjecima šestog, sedmog i osmog križarskog rata u Hrvatskoj nema dosada poznatih, sačuvanih podataka.¹¹⁴ Međutim, u prvoj polovici 13. stoljeća, u Europi, ali i u našim krajevima javlja se borba protiv hereze pod okriljem križarskog rata. Ona se razvija posebice nakon IV. Lateranskog koncila 1215., a u našim krajevima pod udar dolaze ponajprije pripadnici tzv. „Crkve bosanske“¹¹⁵. Ratovi protiv njih vođeni su već 1199. kad su Nemanjin sin Vukan i Splitski nadbiskup Bernard, obavijestili papu Inocenta III. da je ban Kulin zaveden, te da je uveo herezu u Bosnu. Ugarskom kralju Emeriku povjereno je da u korijenu uništi heretike, da im konfiscira imanja i da ne štedi niti samog bana Kulina. Pred tom opasnošću Kulin je morao popustiti, te se u nazočnosti papinih legata na sastanku na Bilinom polju, obvezao da će se strogo pridržavati katoličkog učenja (1203. godine). Naravno patarenstvo s time nije uništeno pa je do sredine 13. stoljeća planirano ili izvedeno više križarskih ratova. Koliko ih je točno bilo ne zna se ili jesu li uistinu bili vođeni, ali se zna da se tijekom cijele prve polovice 13. stoljeća vrlo često šalju pozivi u križarski rat na bosanske heretike.¹¹⁶ To je najviše ostavilo traga u dalmatinskim gradovima. Sam Toma Arhiđakon kada objašnjava pad Zadra 1202. kaže da je Bog kaznio Zadranu jer su prezreli kršćanstvo i zarazili se herezom, a svi otmjeniji i bolji građani primali su i zaštićivali heretike.¹¹⁷ Nada Klaić smatra da Toma Arhiđakon iznosi ove tvrdnje jer ima na umu slučaj Mateja i Aristodija, sinova Zorobebelovih, koji su bili poznati patareni.¹¹⁸ Uzimajući u obzir jako dobro razvijene kontakte s Bosnom, opasnost od širenja heretičkih ideja predstavljala je veliki problem za crkvene vlasti. Civilna vlast se u hrvatskim zemljama u svom stavu prema križarskim ratovima na Bosnu vodila ponajprije državnim interesima jer su komune imale svoje interese, a feudalni gospodari u Slavoniji svoje. Sigurno je da je propaganda za pokretanje križarskog rata protiv bosanskih krstjana imala puno značajniju ulogu nego cijela dotadašnja povijest križarskih ratova protiv pogana.

¹¹⁴ B. Grgin, Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj, *Historijski zbornik XLV./I.*, Zagreb, 1992, str. 146.

¹¹⁵ Crkva bosanska se temeljila na patarenstvu. Patarenstvo je po svojem učenju polazilo od bogumila, a u Bosni je brzo napredovalo jer su ga potpomagali ban i vlastela.

¹¹⁶ B. Grgin, Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj, *Historijski zbornik XLV./I.*, Zagreb, 1992, str. 147.

¹¹⁷ Isto, str. 144.

¹¹⁸ Isto, str. 144.

7. Zaključak

Križarski rat jedna je od najznačajnijih pojava u cijeloj povijesti čovječanstva kao prvenstveno vjerski pokret, no s vremenom on postaje sve osim vjerski. Neovisno o tome protiv koga i kada je vođen rat on je za križare uvijek bio obrambeni i opravdan. U skladu s načelom kršćanskog ratovanja, križarski rat je bio opravdan jer mu je cilj bio vratiti izgubljene posjede i obraniti kršćansku državu od neprijatelja. Križarski ratovi su dokaz kako je Crkva znala usmjeriti interese i energiju Zapada prema postizanju vlastitih ciljeva. No nije samo Crkva imala svoje ciljeve, tu su bile prisutne i želje feudalnih moćnika i monarha koji su iskorištavali bilo koju sitnicu koja im je donosila korist. Ljudi su kretali u križarski rat ne samo protiv pogana nego i protiv heretika koji su prema Crkvi ugrožavali jedinstvenost kršćanske vjere.

Svojim reformama i u savezništvu s Zvonimirom, papa Grgur VII. uspio je u udariti temelje novim religioznim i socijalnim odnosima kako u Hrvatskoj. Sama ideja križarskog rata mijenja se s desetljećima u cijeloj Europi pa tako i u hrvatskim zemljama koje su od Zvonimira podijeljene između raznih država.

Križarske ideje utjecale su na hrvatske zemlje i njihovo stanovništvo iz dva pravca: propagandom križarskih ratova protiv pogana – Islama i putem ideja o borbi protiv hereze u Bosni. Teško je precizno objasniti načine ponašanja ljudi tijekom prolaska križara kroz njihova područja za vrijeme križarskih ratova zbog nedostatka izvorne građe, no očito je da su s vremenom informacije stizale i produbljivale svijest ljudi. Sve u svemu sigurno je da postoje razlike u njihovoj interpretaciji ne samo zbog stoljetne vremenske razlike između križarskih ratova nego i zbog različitih razmišljanja ljudi o njima ovisno o području gdje su boravili (u raralnom dijelu ili na obali). No kao što već rečeno nažalost nema takvih izvora kojima bi mogli usporediti kako reagira selo, a kako grad 1096., kako pak na početku 13. stoljeća (osim u slučaju Zadra i Splita). Posljedice križarskih ratova su različite. Najveći njihov doprinos je na polju trgovine. Preko trgovine dolazi do dodira zapadne i istočne kulture. Najviše su profitirale dalmatinske komune koje su bile uključene u prekomorsku trgovinu zajedno s Venecijom i ostalim pomorskim republikama unatoč zabrani trgovanja s islamskim državama.

Što se tiče borbe protiv heretika u Bosni shvatljivo je da će Hrvati prije prihvatiti rat protiv heretika koji su im u blizini nego pogana koji su udaljeni tisućama kilometara.

8. Sažetak

U radu se razmatraju križarski ratovi koji su prolazili kroz hrvatske zemlje od 1096. do 1270. godine. Europa je krajem ranog srednjeg vijeka u svjetovnom i duhovnom kaosu. Kao posljedica reforme Crkve i drugih okolnosti u drugoj polovici 11. stoljeća javlja se ideja i institucija križarskog rata. Ideja križarskih ratova je kompleksna te je kroz stoljeća imala razne interpretacije. Primarni cilj bio je oslobođenje Kristova groba iz ruku nevjernika, no nakon 1270. križarski cilj imat će sve manje smisla s prvotnim zadatkom. Koristeći pročitane literaturu može se zaključiti da su kroz hrvatske zemlje prošli su križari prvog, drugog, trećeg, četvrtog i petog križarskog rata, a izvori za te križarske ratove su količinski različiti. O odjecima ostalih tri ne postoje očuvani podaci, ali se u prvoj polovici 13. stoljeća u Europi te u našim krajevima počinju intenzivno progoniti razni heretički pokreti pod okriljem križarskog rata. Kako je sve to utjecalo na hrvatske zemlje koje su tijekom tri stoljeća promijenile po nekoliko dinastija teško je utvrditi precizno zbog nedostatka izvorne građe. Sama po sebi srednjovjekovna Hrvatska se tijekom križarskih ratova ne ubraja u one države koje su nosioci križarskih ratova na istok. No sigurno je da su Hrvati s vremenom upoznali s križarskom idejom i ratovima i da su s obzirom na okolnosti i vrijeme djelovali u skladu s njima.

Ključne riječi: križarski ratovi, srednjovjekovna Hrvatska, ideja i cilj križara, Sveta zemlja, utjecaj na hrvatske zemlje, hereza, kraj ranog srednjeg vijeka, razvijeni srednji vijek

9. Summary

The Crusaders and Croatian lands (1096 – 1270)

This paper discusses the Crusades which passed through the Croatian lands from 1096 to 1270. Europe at the end of the early Middle Ages is in the secular and spiritual chaos. As a result of the reform of the Church and other circumstances in the second half of the 11th century, there is an idea and an institution of Crusade. The idea of the Crusades is complex and it had different interpretations throughout centuries. The primary aim was the liberation of the Christ's tomb from the hands of infidels, but after the 1270 the aims of Crusades differ more and more from the original task. After using and reading different books can be concluded that crusaders of first, second, third, fourth and fifth Crusade passed through the Croatian lands and the sources for these crusades are quantitatively different. We do not have data about echoes of other three crusades, but in the first half of the 13th century in Europe and in our region various heretical movements began to be intensively pursued under the auspices of the crusade. It is difficult to establish precisely how has all this affected the Croatian lands which during three centuries changed several dynasties because of the lack of original material. During the Crusades the medieval Croatia in itself is not part of those countries which are the carriers of the Crusades to the East. However it is certain that the Croats eventually met with the crusade idea and crusades, and that, given the circumstances and the time, it acted in accordance with them.

Key words: Crusades, Medieval Croatia, idea and aim of crusaders, Holy land, influence on Croatian lands, heresy, the end of early Middle Ages, high Middle Ages

10. Literatura

S.Antoljak, Pad i razaranje Zadra u IV. križarskom ratu, *Radovi, Razdio društvenih znanosti*, 5, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zadru, 1973./74.

I.Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1985.

N.Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994.

I.Ćosić-Bukvin, Križari njemačkih zemalja na putu kroz Slavoniju i Srijem, *VDG Jahrbuch*, Vol. 15, 2008, str. 297-302.

<http://www.enciklopedija.hr/>

M.C.Gaposchkin, From Pilgrimage to Crusade: The Liturgy of Departure, 1095–1300, *Speculum* 88, broj 1, siječanj 2013.

I.Goldstein – B.Grgin, *Europa i sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb, 2006.

B.Grgin, Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj, *Historijski zbornik XLV./1.*, Zagreb, 1992.

Historija naroda Jugoslavije, sv. 1. - *Historija naroda Jugoslavije*, ur. B. Grafenauer et alii, Zagreb, 1959.

Hrvatski povijesni atlas, ur. Krešimir Regan, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2003.

K.Kužić, *Hrvati i križari*, Zagreb, 2003.

Z.Ladić, Odjek pada tvrđave Accon 1291. g. u Hrvatskoj (O križarskoj vojnoj kao vidu hodočašća), *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti HAZU*, Vol. 16, Zagreb, 1998, str. 43-56.

A.Latham, Theorizing the Crusades: Identity, Institutions, and Religious War in Medieval Latin Christendom, *International Studies Quarterly*, Vol. 55, 2011, str. 223–243.

M.Marschhauser, Križarski ratovi, *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, No. 7, prosinac 2015, str. 38-48.

- D.Nicolle, *The Fourth Crusade 1202-04: The betrayal of Byzantium*, Oxford, 2011.
- G.Ostrogorski, *Povijest Bizanta (324. – 1453.)*, Zagreb, 2002.
- Povijest Hrvata*, knjiga 1, *Srednji vijek* (ur. F.Šanjek), Zagreb, 2003.
- T.Raukar, 1997, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb, 1997.
- J.Richard, Križari i putnici u srednjovjekovnoj Slavoniji, *Croatica Christiana Periodica*, Vol.10, No.18, prosinac 1986.
- J.Riley-Smith, *The Crusades: A Short History*, London and New Haven, Athlone/Yale University Press, 1987.
- F.Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata: srednji vijek*, Zagreb, 1993.
- F.Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925.
- C.Tyerman, *Božji rat: nova povijest križarskih ratova*, sv. 1,2, Zagreb, 2010.